

Гнат Михайличенко

(27/IX 1892 р.—3/XII 1919 р.)

Гнат Михайличенко (псевдонім—Ігнатій Михайлич)—видатний революційний діяч, як представник лівих течій української партії соц.-революціонерів, народній комісар Української Соціалістичної Радянської Республіки, міг би сказати про себе слова поета російського: «мне борьба мешала быть поэтом»; зате поезія ніколи не перешкоджала йому бути борцем-революціонером. Народився р. 1892, вересня 27 у м. Миропіллі на Курщині, в селянській сім'ї. Початкову освіту здобув у містечковій 2-хкласовій школі, скінчивши яку 1907 р., вступив до Курської фельдшерської школи, та не скінчивши її, перейшов до сільсько-господарської в Деркачах (коло Харкова). Сільсько-господарської школи теж не скінчив, бо звільнено його було звідти «за політику». Для закінчення агрономичної освіти поїхав до Москви, де відвідував народний університет ім. Шанявського. Мобілізований підчас війни, скоро покинув військо і з головою пірнув у вир революційної боротьби. 3-го грудня 1919 загинув разом з Чумаком, замордований денікінцями у Києві.

В своїй літературній праці намагався передати нові пісні нового часу, але твори його «ані своєю шаблоновою формою», ані своїм буржуазно-міським тлом не зв'язані з новими течіями в післяреволюційному мистецтві, повторюючи в значній мірі перейдені етапи (Дорошкевич) раннього українського модернізму. Більший твір Михайличенків—«Блакитний роман», вражає своїм сухим алегоризмом і широкому читачеві навіть незрозумілий. Спробу дати в тому романі синтез розвитку революційних подій на Україні не можна визнати за вдало виконану. В цілому творчість Михайличенка—«типова інтелігентська «літературщина»... без того почуття реальності та простоти, яких раз-у-раз інстинктом, коли не доброю школою, додержує справжній талант» (Єфремов). А проте «м'який ліричний хист автора» (Дорошкевич), що позначався в кращих творах Г. Михайличенка, дозволяв сподіватись від нього більшого, ніж він встиг дати за своє коротке життя, сповнене невпинної боротьби.

Дівча.

Я вийшов на вулицю.

Гамір міста охопив мене, заволодів моєю душею, не залишаючи місця для аби-чого іншого, крім гнітючої туги й самотності. Безупинно минали мене, поспішали кудить, люди, чужі, ворожі... І, може, теж самотні..

Ранній осінній мороз в листопаді щипав за ніс і щокни. Підсушив тротуари і відморозив усі калюжі на вулиці. Від цього гамір здавався сухим, злим і надто дужим.

На тротуарі топталось мале дівча. Обличчя їй посиніло, а пальці рук закоцюбли. Воно вигукувало:

— Купіть шнурків для ботинок! Купіть шнурків для ботинок!...

Крізь її вигуки чулись сльози. Сльози звіряти, що вдається до плачу від холоду й голоду! Що вдається до плачу від невдачі і злості на провинних у ній. На всіх, що безупинно, байдуже минають його, не зважаючи на голосні вигуки. Тепло убраних і неголодних.

— Купіть шнурків для ботинок! Дешево, дешево! Купіть шнурків для ботинок!...

На голові у дівчати була пов'язана велика притерта руда хустка, а на плечах довга, мабуть, материна кохта, з котрої звідусюди стирчало сіре клоччя. Панчохи з діряччям і блаженські пантофлі не захищали від холоду ніг. Дівча все топталось і підстрибувало, аби зогрітися й не закоцюбити.

— Купіть шнурків для ботинок! Купіть!... дешево!...

Мені іноді кортить висадити все місто в повітря і зруйнувати розкішні палаци...

А обшарпане дівча все підстрибує з нікому непотрібними «шнурками для ботинок» на холоді і кричить про них від голоду, аби заглушити його.

Тротуаром ішли ситі й задоволені, задоволені й ситі. Ось пройшов пан з товстою бичачою шиєю. А за ним висока, тонка пані, як цяцька.

Я пішов за ними. Я не міг не піти.

Я не міг відірвати свого погляду від брижів червоної шиї, і в середині мене щось клекотіло.

Мені кортіло зробити щось таке, від чого-б та гладка шия більше не хиталася, як холодець. Кортіло так злякати паню-цяцьку, щоб вона перестала бути собою.

— Купіть! Купіть шнурків для ботинок! Дешево...

Щоб дівча... щоб пані.. щоб купила... Я міцно стис ще в кишені руку в кулак. Вигнувся, як шакал, і... стрибнувши на товстого пана, почав його бити.

Коли мене вели до поліцейного участку, я ще чув:

— Купіть шнурків для ботинок! Купіть шнурків для ботинок...

Блакитний роман.

(Уривок).

1. Інтродукція.

В твоїй душі була блакить стоячих вод, оздоблених блідо-зеленою ряскою. В ній була тьмава імла давноминулих віків, вкритих таємничим серпанком чародійних явищ. Первісний шал і дикунська невибагливість.

В твоїй душі була блакить безмежних глибин холодних океанів. В ній було омління південних місячних ночей і млявість застиглого болотяного повітря, насиченого отруйними гострими пахощами і міріадами бактерій жахливих хвороб.

В твоїй душі була блакить одвічної порожнечі.

Ти прагнув знати все і нічого. Ти не хотів. Спроваджував хвилини в безвість небуття.

Іна — твоя наречена. Ти не знав цього, але відчував. З самого початку.

У Іни була блакитна душа, і ти не знав її, а відчував байдужий. З самого початку.

В її душі була блакить свіжого весняного неба, блакить веселих квітів сонячної левади, омитих прозорою росою. В ній був простір і міць вільного моря і бадьорість ранішнього вітру гірських верховин.

В її душі була осліплююче яскрава сонячна блакить.

Її душа була овіяна згагою життя.

Іна була повна віри, надії, любови й ненависти. Трьох сестер і їхньої матери, про існування яких Іна не знала, але відчувала.

Ти був сином своєї матери, дочки напіввимерлого народу південної спеки. Твоя мати, смуглява єгиптянка, здивилась у священі води Нілу, прикрашені загадковими лотосами і зачарованими зорами крокодилів. В свічаді вод відбивалися безрікі важкі піраміди і сфінкси, тьмарили їй мозок давніми, як порох віків, легендами про буття минулого, вливали чаруючу силу в її душу.

Єгиптянка закохалася у безликого сфінкса, що стояв ліворуч від дороги великих пірамід. Вона що-дня носила квіти до підніжжя свого улюбленого, оповивала його холодний камінь своїми гарячими руками і ласцями до нього гнучким смуглявим тілом.

Так вона досягла великої радості: вона заважніла.

В розкішному номері готелю, де мешкав пригожий вчений англієць, ти вперше побачила світ. Смуглява дочка південної спеки, що попала вперше туди, відчула свою помилку і порішила помститися за свого коханця.

Не встиг тебе побачити твій батько, а лише почути твій вереск, не встиг він ствердити, що ти був викапаний його нащадок, як засмоктує солодка отрута, одна з тих отрут, які знав тільки давній схід, була випита ним з ранішньою шклянкою кави. Протягом доби після того він зів'яв, сконав, списавши всю свою спадщину твоїй матери. Лікарі не

викрили прикмет самогубства, і молодого вченого пишно поховали його земляки—англійці.

Смуглява єгиптянка того-ж вечора понесла квіти до підніжка свого улюбленого—безликого сфінкса, що стояв ліворуч від дороги великих пірамід. Вона оповивала його холодний камінь своїми гарячими руками і лащилась до нього гнучким тілом.

На всіх оточуючих вона дивилась з того часу поглядом зацькованого звіряти, а цілими днями блукала в дальніх пірамідах. В такому стані зустрів її батько Іни.

Батько Іни був єдиним примірником гульвіси. І коли левиця демімонда, спізнившись з абортom, мусіла вродити від нього кирпату доньку, він у зворушливому захопленні ридав від щастя. Левиця більш ніколи на нього не звертала уваги і зовсім забула, що вона могла колись щось породити: у неї не було блакитної душі.

Іна тим часом зростала у великому камінному місті, що приваблював її вічним гамором і людським божевіллям. Батько силкувався прийняти як-найжвавішу участь у вихованні своєї дочки, дивлячись на неї всякий раз з надзвичайною ніжністю і сльозами тихої радості на очах.

Після одної двохрічної подорожі в Єгипет, батько Іни вернувся разом з твоею матір'ю і трилітнім тобою. Дочці старого Єгипту нащадок суворих скифів нагадав своїм обличчям сфінкса, що стоїть ліворуч від дороги великих пірамід. Прибувши з ним до родини Іни, єгиптянка все зрозуміла, а надвечір випав сніг, який убив її блакитну душу.

В ту ніч у безликого сфінкса, що стояв ліворуч від дороги великих пірамід, упала додолу голова.

В ту ніч не стало батька у Іни.

Два мертвих трупи, з обличчями білими як нововипавший сніг, спокійно лежали обнявшись у ліжку з виразом захованої одвічної таємниці на своїх непорушених устах.

Лікарі не викрили прикмет самогубства, а родичі і знайомі пишно поховали разом батька Іни і твою матір.

Ти цього не знав.

Твоя душа була зложена з двох вщерть повних великим змістом душ, в цілому-ж вона уявляла з себе порожню безодню. Душа Іни була зложена з двох порожніх душ і в цілому відзначалася повнотою осяйного змісту. Ваші душі уявляли з себе два протилежних бігуни одної кулі і стреміли стати одним цілим.

Спадщинна отруйна кров твоєї матери тяжким, незносимим прокляттям висіла над тобою. Ти хотів і нікого не міг покохати крім своєї вигаданої мавки-мрії, ти тужив за коханням. В тебе закохувалося кожне серце, в яке холодним порожнім одрухом спадав твій блакитно-тьмавий погляд. Безодня твоєї душі несвідомо приваблювала і засмоктувала солодко кожного, хто хоч випадково зазірав у її глибини. Тоді ти став безкрайно байдужим.

Ти не кохав Іни і ніхто не кохав її. Її всі любили за те, що вона їх любить. Іна була закохана у багатьох, але нікого не кохала. Не через

те не кохала, що не могла кохати, а через те, що не могла кохати одного. Іна кохала зразу всіх, але тебе—надмірно. Її душа була необмежною до кохання і до віддання себе в офіру загалові.

Її душа була переповнена надхненням зістом і осліплююче яскравою сонячною блакиттю. Блакить її душі була протилежною твоєї. Ваші душі були бігунами одної кулі: вони не могли існувати одна без другої і не могли злитися. Як бігуни кулі—бігуни ваших душ не можна уявити ні нарізно, ні вкупі. Ти не знав цього, — але відчував з самого початку.

2. Коли пожовкне листя.

Падає, падає листя.

Падає листя пожовкле на твою голову, на руки. В прозоро-блакитному, ніжно-холодному сонячному повітрі жовто-золоті сльози жалю за минулим... Падають нечутні і тануть, як умираючий лебединий сміх—лоскотною тихою тугою радісного небуття.

Оповитий розмаїто-жовтим серпанком осени, садок задумано конав. Шемрали верхів'я дерев тобі про останнє... Молитовним піснєпохороном линули з хати звуки сопілки, на котрій тужила Іна за вікном. Тужила за весною. А за осінню?

Осінь—то вогнений птах, що, майнувши злото-племінним крилом, сконає, спопеліє до щенту. Шалений танок різнобарвної смерті, що ниже в бурштинове намисто гаї і садки. Ти полюбив осінь.

Покохав осінь і зненавидів весну. Іде весна, як вагітна молодиця міщанка в зеленому одягу без жадного смаку. Поважна і нечепурна, задоволена: родить, родить і їсть, їсть... Так безупинно. Ти покохав осінню красу і, коли пожовкне листя, забував про весну.

Коли пожовкне листя... Ти кохав.

Прийняв свою улюблену позу: тінню розіслався на солом'яній канапі, безсило кинув руки на поруччя, заплющив очі. Ні о що не думав.

Слухав смертний сміх осінніх сліз, що кохав. Мрію-мавку...

Від блідоокої Іріс
з поцілунком смерті
тьмавий незримий ефір
Нілу свяченого твір
злотно-срібній осені в жертву
мою насолоду кохання приніс,
насолоду смертю Іріс...

Речитативом деклямував ти, і похоронний спів сопілки Іни прагнув поховати це твоє кохання.

Коли пожовкне листя і полетить, повисне в павутинному повітрі... Коли твоя душа полине услід їм прозорим золотаво-блідим листком і подібно їм лишиться в павутинному повітрі... Ти кохав.

Дочку таємниць споконвічного, свою недосяжну дружину — біловолосу царівну Іріс з пишною квіткою лотосу на голові замість корони, зі смарагдовими очима і губами-жаринами, з гадючим тілом — вогнем, з безсоромними рухами ти покохав безсонними блакитними но-

чами, покохав надлюдською мукою коханням. З палаючими самозабуттям очима, з розслаблюючим тремтінням в тілі ти віддавав їй найкращі хвилини свого існування, ти віддавав їй місячну осінь у блакитній пільмі своєї спальні.

Падає, падає листя...

Падає листя поживкле тобі на запліснені вії. Ти відчуваєш в них поцілунки своєї мавки-Іріс, що висмоктують з тебе кров краплю за краплею, що відбирають у тебе всі життєві соки, що лишають тобі лише забуття і тихий лоскіт.

Розплющив очі, а перед тобою стояла Іна з золотою короною волосся на голові й оберемком запашного осіннього листя. І зразу запліснув.

— Чому ніколи... Ні одного погляду... Не поділилися зі мною тугою свого життя, щоб могла я понести її разом з вами і стати близько — лащилась Іна.

— Я пишу поему, де королівна властителька жовтого палацу покохала мене і жовті убрання. Чом не одяглися ви в жовте?

— Мій несподіваний,—рожево сміялась Іна,—ваш смак мінливий, як хвиля. Я кохаю вас і без цього, а поеми мені краще не читайте...

Вона схилилась над тобою і гладила твою руку.—Розворушіться! Такого пекельно-убійчого настрою не можна знести. Сьогодні до нас прибудуть червоні, сьогодні буде Яся, сьогодні ви мусите поговорити з нею, вона ненавидить вас, і це неможливо. Я хочу, щоб ви додержували нашу інтимну угоду і в дрібницях. Правда, ви це зробите? Правда-ж? Ви так рідко буваєте у нас на дачі, ми так рідко бачимо один одного, підтвердіть—правда?

Ти не розплющував очей, а Іна метушилася і непомітно для тебе поцілувала край твого вбрання, добачивши, як ти несвідомо повів потакуєчу головою на її домагання.

— Мені однаково, тільки навіщо ви так багато балакаєте?.. Коли ми переконаємося, що кохаєм один одного, то ми станемо чоловіком і жінкою.

Сумно сурмили осінні голоси тобі про минуле, а Іні—майбутнє. Ти кохатимеш. Ти кохав... але зараз...

Коли поживкле листя. . Коли твоя душа полине у тьмяну блакить небуття... Так, її панну мавку Іріс, овіту блакитним баговинням, червоногубу мрію ти не можеш забути.

— Так.

— Так,—ледве чутно торкались тебе поживклі осінні листки і стверджували.

Конав золотий присмерк, осінній і білий місяць тремтів між деревами в жадобі кохання. Тобі неприємно було слухати, як сопілка Іни промовляла виразно про весняні поцілунки й обійми. Коли поживкле листя—немає весняної туги.

Ти змінив свою улюблену позу і пішов назустріч хвилюючій радості. Ти віддаси сьогоднішню блакитну ніч їй, віддаси насолоду самозабуттям в пільмі маленької чужої кімнати.

На веранді мусів зупинитися і опустить долу погляд: назустріч

наближалася Яся. Ти не почув, що прошепотіли її шорпкі підмальовані губи, ти не помітив, як стреміли вони до злиття з твоїми в шалених, бурхливих поцілунках і стояв, аж поки вона не зникла.

В рано освітленій просторій вітальні хтось великий ставно ходив з кутка в кут.

Вперше за довгий час твій погляд зустрівся з чужим.

Чи-ж із чужим?

Твій погляд зустрівся з променисто-карим поглядом високого, огрядного, трохи за-повного мижчини літ під сорок із смуглявим обличчям, руським волоссям і такою-ж кучерявою бородою. Перехрестя ваших поглядів тривало надто довго і було надто глибоким. Після таких поглядів їх власники зразу розуміють більше, ніж треба. Ти не думав про те, що він відчував, але сам відчував, як шумувала в тобі кров.

— Мене зовуть Чоловіком, присядьмо, юначе, познайомимось.

Ти сидів біля Чоловіка на канані, а його рука важко лежала на твоїй. У нього був вітровий голос з тембром:

— Кажете нудно? Коли розгубили життєві цінності, нічого не залишається більше, як лише нудьгувати і жити на прибутку від чужих капіталів. Мені вас дуже шкода, бо ви мені подобалися і я хочу примусити вас перекопатися в мені.

Чоловік дивився на тебе пронизуватим карим поглядом, а ти все дуже відчував незнане, свіже шумування крові в собі.

Коли пожовкне листя, а блакитна ніч вступить у свої права... Ти віддавав їй найкращі хвилини свого існування. В маленькій чужій кімнаті панна вперше примусена була боротися за тебе, боротися з мужчиною.

Вона прийшла як і звичайно: зі сніжно-білим розпущеним волоссям, зі смарагдовими жадібними поглядами і губами-жаринами, зложеними для всепронймаючих поцілунків, вся безсоромна і вогнево-гола. Ти відчув тоді, що згасла в тобі вічно нова згага пестоців, що залишились вони чимсь старим, заялозеним, а заступило їх щось нове, щемляче, перед чим в знесиллі згинались коліна і тремтіло серце. У весь зріст поруч з мавкою став Чоловік з засмаглими зарослими грудьми і мужнім станом. Він своїм тембровим голосом кликав кудись і обіцяв життя. Вся — гріх, кинулась тобі в обійми мавка-мрія з погрозою залоскотати до смерті. А ти, як і весною, віддавався млявий і не відповідав. Не спліталися як раніше твої руки з її губами-жаринами.

Блакитне місячне проміння невмолимо освітлювало її прозаїчне жіноче ество, і казкова мрія розпливалася і чезла разом з димом твоєї папіроси, що нервово ряд-у-ряд її палив.

Що-ночі з'являлася вона, як і звичайно, що-ночі лашилася і чезла разом з папіросним димом, аж поки не стирався образ мужнього Чоловіка, що кликав, аж поки не згас блакитний місячний серп і перестало падать осіннє пожовкле листя.

Коли пожовкне листя і твоя душа полине в блакитну безвість, ти тужиш за царівною-мавкою Іріс і пригадуєш перемінні її перемоги над тобою і над Чоловіком. Коли пожовкне листя...

Василь Чумак

(1900 р.—3/XII 1919 р.)

Народився на Чернігівщині р. 1900 в родині бідних селян. Писати почав дуже рано, і вже в перших дитячих поезіях брелять мотиви революційні. 1919 року, по скінченні гімназії, приїздить до Києва, бере жваву участь у революційній роботі і, разом з тим, удосконалюється як поет (участь у журналі «Мистецтво»). Невелика спадщина, що залишив по собі Чумак (багато рукописів загинуло в денікинській контр-розвідці), показує, що література наша втратила в ньому не аби-яку силу. Чумак—поет напруженої емоції, широкого й безпосереднього ліризму. Пожадлива і світла любов до життя, бадьорість і рух сповнюють і інтимні його поезії (од яких він потім зрікся), і революційні марші та гімни. Співуча молодість переливається у тих часом вишуканих, часом по-дитячому простих рядках, у тому заспіві, що по ньому мала прийти потужна пісня...

Умер, замордований денікинцями.

Березневий каламут.

Розірвала краля-мавка
Ляно шитий гомін-жгут:
Плине зграйно, плине плавко
Березневий каламут.

В перебіжнім шумовинні
Ланки-бризки марсельєз:
Хай загине, хай загине
Мрійно втома сонних плес.

В сонце цілять стрили-трави,
Сонце—в трави, в буйний ґрунт.
Зручно, просто керму праве
Березневий каламут.

З ранкових настроїв.

Гей, які простори! Всюди розгля-
лося
Поле в переливах ранкової гри.
Широко... надійно. Вилється колос-
ся!
Хмари може страшно? Чи страшні
вітри?

Щось цікаве мовить сонцю-світо-
зару,
Тягнуться устами квітоньки струн-
кі;
Через край налито пінявого чару,
Співи легкокрилі... усміхи... вінки!

Молоди палкої пориви бурхливі,
Думи, ідеали, мрії золоті,
Шепоти-жадання зелені на ниві
Це—сміливо гордий виклик темноті,

Це сріблом налиті дзвони великодні!
Ластівка, що сонце з вирію несе!
Час-би й до могили, розуми холодні.
Молоді-ж дорогу. Молоді—усе!

Принесла з собою...

Принесла з собою хвилювання піль,
Засіває сміхом—жменями пшениці:
— В тебе у кімнаті зеленіє цвіль?
— А в самого хмурі, заспані очіці?..

Далі ми блукали по росі-траві,
У степу, де тирса плюскала за обрій.
Хвиляво-розлогі ширі степові.
Он чатує сокіл—жвавий і хоробрий...

Розчинила навстіж двері і віконця,
Накликала в хату молоді—гостей.
— Ти давно не бачив синяви і сонця!
— Подивися: вишня молоком цвіте!

Гей... і зажадалось випростати крила.
Тирса про безмежність казку шепотить,
В небі білотканні хмароньки-вітрила,
Хвилі оксамитні вистеле блакить.

Любо!.. Далі!..

Любо!.. Далі!.. Руку!.. Хай загине цвіль!
Продзвеню в-останнє дзвоном—ланцюгами—

І розправлю крила—хвилювання піль...
... Он чорніє стежка тирсою—степами.

Онде моя хижка. В хижі павутиння,
В павутинні мухи. У кутку павук...
О, яке незграбне скніння-животіння!
Вгору!.. Щоб мигтіли зіроньки між рук!

Сьогодні ходив...

Сьогодні ходив на могилу матусі:
Ще мріє барвінок під снігом,
Ще лози схилившись—лози у тузі,
Ще тихо,

А бані блакитної проміне-шовком
Всі плями, всі тіні зітерті.
— Матусю! Чекати лишилось недовго:
Весною—умерти.

Прийти до коханої, любої нені
Надовго, назавжди, до-віку,
Принести їй пролісок. Пролісок
жмені—
Без ліку.

Стільки щастя...

Стільки щастя, що боюся. Залоско-	Тільки мент. Обламок менту—бли-
че, як русалка.	скавично-перебіжний.
Шовковинками проміння залоскоче,	І не буде,—і шукати мов заказано
обів'є,	мені.
Заполонить. Зацілує ніжно-ніжно,	Хочу знову. Хай полонить. Хай ці-
палко-палко.	лує палко-ніжно.
Всю жагу—зоревий трунок, п'яний	...Усміхається проміння срібним жа-
трунок—ізоп'є.	лем на вікні.

В зелену суботу.

Назриваю в гаю запашного зілля,	Клечанням обставлю, прибору кім-
Запашного зілля, вибуялих трав,	нату:
З ясеня та кленів нарубаю гілля,	— Подивіться, мамо!—Хороше-ж
Лепехи нарвати побіжу на став;	то як!
	Усміхнуться очі. Поміж тим у хату
	Вечір завітає—стомлений козак.

Сядемо рядочком. Заведем розмову—
Тиху, сумовиту—і про все, про все,
Доки до віконця хусточку шовкову
Ніченька-черничка з поля донесе...

Я порву...

Я порву ті вінки, що сплітались в	І пушу. Хай летять мої думи—тісні—
добу лихоліття,	метеори—
Розтопчу, розмету їх у попід, у по-	Не в палаці гучні, не в безмежні
рох, у сміття.	блакитні простори,
Замість них я розсіплю пісень зло-	А в хатину людську, де в кутках
то-сонячні хвилі,	оселилися злидні.
Як ті птахи меткі, як ті птахи мет-	Мої співи прості і робочому серцеві
кі—легкокрилі;	рідні,
Оточу їх сріблом; загартую могут-	І засяють вони, як ті зорі у небі
ністю криці;	глибокім,—
Дам їм крила вітрів і надхну їх вог-	І не буде тоді робітник—селянин
нем блискавиці,	одиноким.

Ряд хаток...

Ряд хаток: пошарпані, подерті,
Мов старесенькі бабусі похилились:
Кілям стіни затрухлявілі підперті,
Щоб од вітру не звалились.

О, народе! Чи ти бачив сонце?
Хоч один тонюсенький промінчик
долі?
— Де-ж? Ганчіркою забите в нас ві-
конце.
Голі й босі. Босі й голі.

Доволі!

Доволі! Кільцями ланцюг:
Тріпоче прапор соколиний!
Вони спинить хотіли рух,
Але ми лине́м, лине́м, лине́м,

І наш завзято кутий гімн
Ширяє сріблі блискавиці
Туди—в червоні береги—
З низин. Туди. Ми—крила! Птиці!

Офіра.

I.

Краплю крови. Кожну хвилю крап-
лю крови місту:
Шкло вітрин і тротуари сповнить
ярим змістом.
На плакатах не атрамент. І не фар-
би. Кров.
Пензлі-пучки умочайте в колектив
—цебро.

II.

Смуги втоми під очима. Воскові об-
личчя.
Але фарбами плакатів кличем, кли-
чем, кличем.

Шостий поверх. Цементові підрахо-
вувать щаблі.
О, нарешті. Відчинили. Захапався.
Ліг.

III.

Безнадійно. Є надія. Ось, на цьому
бруку.
Переможці. Піонери. Тисну вашу
руку.
Що ? Сухоти? Ще хвилина. Дотліває
день.
Переможці. Піонери. Казка. Близь-
ко. Йде...

Василь Елан (В. Блакитний)

(1892 р.—4/XII 1925 р.).

Василь Еланський—більше відомий під псевдонімами Елан, Блакитний, Валер Проноза—народився на Чернігівщині р. 1892; скінчив Чернігівську духовну семинарію. На гребні революційних подій відзначився, як революційний діяч та видатний партійний робітник, спершу У. П. С.-Р., а потім КП(б)У, редактор органу Всеукр. Центр. Викон. Ком. «Вісти», один з фундаторів спілки пролетарських письменників «Гарт». Помер 4 грудня 1925 р. Друкуватись почав р. 1918. В перших віршах Е. позначалася ще велика доза «Чумакового ліризму» (Ол. Дорошкевич), якого він потім з теоретичних міркувань зрікається, свідомо звужуючи і діапазон свого поетичного голосу, «гучного й дужого», навіть за оцінкою неприхильного критика. Патос поезії Ел.—патос революції. В кращих його поезіях чіткість кованої фрази набирає великої емоційної сили, щасливі образи міцно зафіксовуються в пам'яті. Але часто внутрішнє піднесення заступають формальні шукання, що в них почуватись вплив футуристичної школи, і тоді поезії Е. знижуються до сухих і безсилих версифікаторських вправ. Політична сатира Валера Пронози завжди надто злободневна і серйозного літературного значіння не має.

Удари молота і серця.

Удари молота і серця—
І перебої... і провал...
Але ізнову розіллється
Вогнем гартований хорал.

— Муром затято обрій—
— Вдарте з розгону: р-раз...
Ми—тільки перші хоробрі,
Мільйон підпирає нас.

Ми—тільки крешемо іскри,
Спалахують мільярди «Ми».
Розпанахають ковані вістря
Стару запону пітьми.

Червоні зорі.

Ударом зрушив комунар
Бетонно-світові підпори.

І над розвіяністю хмар

— Червоні зорі...

— Зорі!

Промерзло згадує Париж

Про дні кривавого терору,—

І гільйотини гострий ніж

— В тумані близько... Скоро...

Скоро...

Криваві квіти—прапори,

Червоно-бунтовливе море,

— А угорі—

— Червоні зорі.

Зорі!

— О, нестерпимо-гострий зір,

О, меч мадонни комунара!

Конає в корчах всесвіт-вир

В чеканні блискавки—удара.

Гуркоче грім: весняний день,

День перший юно-сонця травня.

З долин, з узлісь—бурун пісень,—

— Розливно кров збудилась давня.

Повстання.

(Андрієві Заливчому).

I.

Де, оспіваний задуманим поетом,

Сивий морок звис над сонним містом,

— Кинуте Революційним Комітетом

Наче іскру в порох терориста.

Наказ дано (коротко й суворо):

Вдарити й розбити ворогів.

Спало тихе місто і не знало—скоро

Звідкись трізний гримне стріл.

Над безлюдністю провулочків по-
рожніх

Білий ранок опалево плакав.

Раптом п-ббах.—І другий, третій
стріл тривожний,

Кулемет нервово за-та-та-кав...

Легко так дісталась перша перемога;

Ворога змішав безумно смілий напад.

Панцерник здобуто... Ах, не йде
підмога...

— І серця тривога стисла в чорних
лапах.

Затремтів напружено мотор,

Мов приріс ногом до пальців.

Ох, уже стискає міцно коло ворог,
Кулі чітко лучать в панцер.

..А надвечір—все укрит туман.

Сніг лягав (так м'яко-м'яко та-
нув...)

На заціплений в руках ногом,

На червоно-чорну рану.

II.

Хтось вночі заломить у смертельній
тузі руки—

Наче хвиля защемить печаль:

Жалібні Шопена звуки

Розіллє ридаючи рояль.

Душ блакить пекучо повна вщерть,

Розгорілась, ятриться любов'ю:

За життя розплата тільки кров'ю,

Тільки смертю переможеш смерть.

III.

Гарячково стукав, поспішався теле-
граф,

Знову кинув іскру Комітет:

— Кров горить на наших прапорах,

Наша кров

— Вперед!

Максим Рильський

(7/III 1895 р.)

Народився М. Рильський 7 березня 1895 року в Києві. Батько—знаний свого часу народолобець Тадей Рильський, мати—селянка села Романівки, колишнього Сквирського повіту, де й пройшли дитячі літа поетові. Скінчив гімназію Науменка в Києві (до гімназії вчився вдома, українською мовою), був потім в університеті, але скінчити не довелося. Писати почав рано, і ще хлопчиком надрукував віршик у «Раді». З 1910 року бере участь у журналі «Українська Хата», а далі і в інших. Першу книжку видав року 1911-го.

Як Одисей...

Як Одисей, натовлений блуканням
По морю синьому, — я, стомлений
життям,
Приліг під тінню сокора старого,
Зарившись в листя і забувши все.

Якісь думки—чи тіні їх—снуються
В дрімоті тихій. Листя миготить.
Упав на стовбур білий відблиск
сонця,
І комахинка лізе на йому.

І я засну під безтурботний шелест,
Та з мрією, що, праючись м'ячем,
Мене розбудить ніжна Навсикая,
Струнка дочка феацького царя.

Червоне вино.

Стоять граби прозоро-жовті
В промінні ясно-золотім...
Хай щастя, друже, не знайшов ти,—
Але нащо тужить за ним?

Прозора чарка кришталева,
Вино чорвоне і хмільне...
Спокійно шелестять дерева:
«Усе прийде—і все мине.

І те, що щастям нам здавалось—
Нікчемна тінь, нікчемний дим,
І те, що в снах нам увижалось,
Зробилось близьким і нудним.

Кермуй на озеро спокою
Свої шукання молоді!
Все, що зосталось за тобою,
Лиш слід весельця на воді!»

Минають дні, минає літо,—
Але нащо тужить за ним?
Прозору чарку вщерть налито
Вином червоним і хмільним!

Мені снилось...

Мені снилось: я мелник в старому
млині.

Десь підвода далека в полях гурко-
тить.

Уночі затихають колеса.

Я не сплю. Часом качка в повітрі
дзвенить,

Хто, куди і для чого прямує?
Зірка пада ясна, і дугу розкида
По широкому темному небі.

Чи кажан проти місяця грає.

У млині щось гризуть і смакують
щурі,

І летить вся земля, як підвода в по-
лях,—

Під колесами падають краплі...

Щука кине́ться десь в ситняку—і
ситняк

До мети, або може й без неї:
І далекі міста, і мій млин, і качки,
І щурі, і колеса, і люди.

Заспокоїтись довго не може.

Дрімає дім...

Дрімає дім старий. Кругом гаряче
літо

А мухи дзеленчать, і в'ються, і
чорніють...

Стоїть, як озеро в зелених бере-
гах.

Мені здається: час уже не йде,
Спинився і завмер. І вже на віки

Під призьбою лежить замислений
собака

Розлігся на землі гарячий літній
день.

І одганяє ухом мух надокучних.

І вічно так тремтітиме у небі
Недвижний шулак, в затінку дерев
Бродитимуть півсонні кури...

Вічність

Прийшла й поклала руку на чоло.

Вже червоніють.

Вже червоніють помідори,
І ходить осінь по траві...
Яке ще там у біса горе,
Коли серця у нас живі?

Що з того, що осіннім чарам
Прийде кінець? Але в цю мить
Баштан жовтіє по-над яром,
Курінь безверхий ніби спить,

І гнеться дерево од плоду,
І не страшний, моє дитя,
Нам час останнього походу
Без вороття—без вороття!

Хай хоч ві-сні...

Хай хоч ві-сні венецькі води
І мармур сходів та колон,
І сяйво вроди, й давні годи,
І тоскне золото мадон!

Білоодежна Дездемона
Стоїть на сходах угорі,—
І над чолом її корона
З троянд вечірньої зорі.

Плюскоче водяна дорога,
Одбивши золоті огні,
І голуби Марка Святого
Заснули в синій тишині.

Ти руки простягла, лілеє,
І плине чорний войовник,
Що в білих снах душі твоєї
Майнув огнем навік—навік!

Хай хоч ві-сні—мандрівки дальні
Без суєтливих перепон,—
І очі радісно-печальні
Білоодежних Дездемон!

Несіть богам дари...

Несіть богам дари! Прозорий мед
несіть,

Що пахне гречкою і теплими до-
щами.

І золотий ячмінь, і втіху верхо-
віль—

Достиглі яблука, де червоніють
плями.

І виноград міцний кладіть на темну
мідь,

На простий жертвеник між вічними
дубами,

Де постать Зевсова, біліючи, стоїть
Б блакиті творчої, блаженної не-
стями.

І короп золотий в глибинах чистих
вод,

І пари голубів, покірних Афродиті,
І звір із темних нір, і соколи з ви-
сот,

І молоді уста, жагою піврозкри-
ті,—

Усе нагадує: вечірньої пори
І вдень, і ввечері богам несіть дари.

Нашу шлюбну постелю...

Нашу шлюбну постелю	вквітчали	Сонце сховається в морі, троянди
	троянди пахучі,	запахнуть п'яніше,
Образ Киприди її благословляє з	кутка;	Руки шукатимуть рук, уст пожад-
Ми принесемо богині смокви медо-	во-солодкі,	ливі уста...
Темний, міцний виноград і молодих		Дай-же нам сили, богине, в коханні
	голуб'ят.	вродливими бути,
		І в заворожену ніч мудрого сина
		зачать!

Запахла осінь...

Запахла осінь в'ялим тютюном	Бери сакви і рідний дім покинь,
Та яблуками, та тонким туманом,	І пий холодну, мовчазну глибіню
І свіжі айстри над піском рум'яним	На взліссях, де медово спіють ди-
Зоріють за одчиненим вікном.	ні!

У травах коник, як зелений гном,	Учися чистоти і простоти
На скрипку грає. І по що-ж весна	І, стоптуючи килим золотий,
нам,	Забудь про вежі темної гордині.
Коли ми тихі та дозрілі станем,	
І вкриє мудрість голову сріблом?	

І знову Сфінкс...

І знову Сфінкс, і знову жде одга-	Ти йдеш, людино. Сяють смолоски-
док...	пи,
Повзуть залізні змії по степах.	Але від них іще чорніша мла...
Дедала бистроумного нащадок	Невже й тобі, нових часів Едипе,
Пливе, як хижий і стокий птах.	Сліпе блукання Мойра прирекла?

Ти зацілована...

Ти зацілована, запльована,	Ідемо—у пенсне, з портфелями,
Фарбована—і нежива...	Фокстрот танцюємо вночі.
А ми от слухали Бетговена	Хай не щасливі, а веселі ми,
І мудрі сипали слова.	І вмієм жити, живучи.

Афіші з «Фаустом» і «Тоскою»...

Іди, проклята, йди на шлях

Із золотою папірською

У намальованих губах.

К и т а ї в.

Він хмари рукавом розмаяв,
Піднявшись хвилями вершин,
Окучерявлений Китаїв,
Благоуханний сельний крин.

Крізь плісняву холодних келій,
Крізь ладан, віск і клобуки,
Як очі грішниці веселі
Сміються роки і віки.

Хай звук заплаканої міді
Скликає згорблених ченців,
Хай спис Євстафія Плакиди
Перед хрестом закам'янів,

Хай прикладаються прочани
До переляканих ікон,
Хай прорікає Первозваний
Царів, панів, корону й трон,—

Та з палицею пілігрима
У нові села й городи
Прямує тінь неутомима
Григорія Сковороди.

Лягла зима...

Лягла зима. Завіяло дороги.
Тремтять хати від холоду. Клуні
Ховають жито миршаве і вбоге.
Мороз—погрози пише на вікні.

О, бідний той, хто крізь завої сині
Іде самотно, мовчки, без мети:
Лише гуртом і пущі, і пустині
З піснями, з гуком можна перейти.

І в час, як білі пави ронять пір'я
На тишу сел, на хорі городи,
Виходжу на засніжене подвір'я—
І раптом стану юний і радий.

Бо по дорозі, з бідними саквами,
Та з міццю думки, волі і руки

Несхиблено, непереможено, прямо
У дальню даль простують юнаки.

Колись шукали істин Пітагори,
І для жерців горів огонь наук,—
Тепер всесвітні перелоги оре
У вбогу свитку вдягнений селяк.

Він дасть землі, Микула новочас-
ний,
Незнану міць,—і процвіте земля,
І стане лан—як стан злотопояс-
ний,
І нові вруна випестить рілля.

Ідуть і йдуть... А на порозі мати
Залатаним махнула рукавом...—
І пада сніг лапатий, волохатий
Спокійно і велично над селом.

Із поеми „Чумаки“.

Пісня друга.

(Про люльку мого приятеля і про коршму Деренуху).

1.

Коли, читачу, будете у Сквирі
(Мабуть, нема брудніших горо-
дів),—

То знайте: може місяців чотири
І я там жив, коли то зветься—жив:
Я рвався вдаль, як журавель у ви-
рій,—

І в садовому відділі сидів...
Так от у Сквирі, в тихій книгозбір-
ні
Живе мій друг, старий казкар ве-
чірній.

2.

Люблю, як люльку набиває він,
Закурює в сократівським спокої,
І, як владика цілів і причин,
Розказує поважною ходою
Про те, що стало порохом руїн.
«Минувшее проходит предо мною,
Волнуясь, как море-океан»,—
І давні тіні сходять на екран.

3.

Квилить пугачик жалібно над да-
хом,

У небі—золотий чумацький Віз...

О, скільки вас за тим молочним
шляхом

Ішло до Криму! Де-ж хоч-би заніз
Із ваших маж? Нам, мислячим ко-
махам

Не жить без революцій і без криз:
Де чумаки ішли, як черепахи,—
Будують башту в небеса—комахи!

4.

О, мила люлька, внучко тих люль-
ок,

Котрі з-під уса сивого шкварчали,
Коли кипів у полі казанок,

Воли в траві високій ремигали,
А найстаріший між усіх дідок,
Без поспіху закришуючи сало,
Поважно й добродушно гомонів,—
Це ти мені згадала чумаків!

5.

Ходив чумака до голубого Дону,
Де давній предок умочив шолом,
Суху тараню, жовту і солону,
Возив, помахуючи батіжком,
І, певне, не змінив-би й на корону
П'яне повітря, що пливло кругом,
Скрипіння маж, степів могутній за-
пах,

І кобця з перепілкою у лапах.

6.

Ходив чумака у синьоокий Крим
По рідному сухому океані,
І голосом розложисто-смутилим
Складав пісні покинутій коханій,
Що линули, стелилися, як дим,
І колихались у яснім тумані,
Щоб на далекім озері розтять,
Де лебеді незлякані ячать.

7.

Було, весни животворящий дух
Замети срібні склом тонким укріє,
І перших крапель однотонний рух
Сповнить серця вином ясної мрії,—
І він ожив. Огонь, що не потух,
Але зимою на лежанці тліє,
Засяє враз—і навіть у люльках
Якийсь новий одсвічує розмах.

8.

Хай щастя—як метелик-одноднів-
ка,

Нехай чума чигає й вигляда,—

Але запахла, п'янючи, мандрівка,
Дзвенить підсніжна весняна вода.
А чорноока Ривка
Давно гостей з порогу вигляда,—
І знову в давній коршмі Деренусі
Збираються поети сивоусі.

9.

О, скільки непідслуханих розмов
Ви знаєте, старих шинків руїни!
... Оцей чумак, що в коршму увій-
шов,
Із поглядом веселої дитини,
Колись гніздо розбійницьке знай-
шов
І, зруйнувавши, як гніздо осине,
В Чернігів їх отамана привів,—
І вельми товариство звеселив.

10.

Оцей, що так за димом пильно сте-
жить,
Киває головою та мовчить,
Великий майстер ярма помережать,
Таку сопілку дорогу зробить,
Що навіть мертвий у труні не вле-
жить,
Коли вона заллється, забренить...
Він був-би, може, у чужій країні
Новий да-Вінчі, чи новий Челліні.

11.

Оцей старий дотепник і штукар—
Відомо всім—колишній вовкулака.
Було, засяє місяця пожар,
І він крадеться з-за густого крака...
Та удалося злий розвіять чар,
І знов він просто Сидір Верещака,
Котрий, як у степу застукав сніг,
Пропив як стій три пари полових.

12.

Звичайно, вовкулаки—це химери,
Відьми—брехня. Не вірю й я брех-
ні,
Колумби давніх і нудних Америк,
Апостоли науки запальні.
Але в науку, в недосяжні сфери
Брехня—шабель, і віриться мені,
Що з неї вирости усі системи:
«Мифологема—мать філософемы».

13.

Гусиний крик і жайворонків спів,
Бугай торкнувся до чудного рогу,
І теплий вітер ніжно затремтів,
І йде весна й святкує перемогу...
Благослови-ж, матусю, чумаків
На їх непевну і тяжку дорогу,
Бо вже й воли, почувши дальню
путь,
Води не п'ють і голосно ревуть.

Із поеми „Крізь бурю й сніг“.

6.

Закопано—а з-під землі чоло
І пасмо кучерявого волосся
Видніється (... Співуче сонце йшло,
І коники бреніли стоголосі...)

Він спить, матусю. Розсідлай коня,
Напій його студеною водою...
Ти бачиш: чорну браму відчиня
Твій син, твій син кривавою рукою.

Ти пам'ятаєш: він такий простий,
І на ногах його брудні обмотки...
Ти плачеш? Ти хитаєшся? Постій,
Уже твій день—уже твій день ко-
роткий!

А їх багато є, твоїх синів,
Обвіяних снігами та вітрами.
Не плач, старенька! Він-же не умів
Продатися... Не плач, моя ти мамо!

Микола Зеров

(26/IV 1890 р.).

Микола Костієвич Зеров народився 26 квітня 1890 року в м. Зінькові, на Полтавщині. Учився в Охтирській та Київській 1-ій гімназії, а потім на історико-філологічному факультеті Київського університету. Закінчивши його, був учителем гімназії.

В літературі виступати почав з р. 1912, друкуючи свої твори в «Світлі» та «Раді». Року 1919—20 стояв на чолі бібліографічного журналу «Книгар», де багато писав критичних статтів, позначивши себе, яко одного з талановитіших українських критиків.

Тепер професор укр. літератури в К. І. Н. О.

Блискучий перекладчик (переважно римських поетів класичної доби та французьких парнасців), Зеров у самостійній своїй творчості є один з найхарактерніших представників групи, об'єднаної під назвою «неокласиків». «Ясна, дзвінка закінченість сонета», ненастанна робота коло шліфування нашого «стенового, запахущого, але необробленого слова» — і радісне, бадьоре сприймання світу пронизує збірку оригінальних і перекладних речей п. наз. «Камена», що представляє досі найголовніше з продукції поетової.

Аристарх.

В столиці світовій, на торжищі
ідей,
В музеях, портиках і в затінку
алей,
Олександрійських муз нащадки і
послідки,

Вони роїлися, поети і піїтки.
Ловили темний крок літературних
мод,
Сплітали для владик вінки нікчем-
них од

І сперечалися — мирились і змага-
лись.
І був один куток, де їх невтомний
галас
Безсило замовкав: самотний кабі-
нет,

Де мудрий Аристарх, філолог
і естет
Для нових поколінь, на глум зух-
валій моді,
Заглиблювався в текст Гомерових
рапсодій.

Навсикая.

... Ніжна Навсикая,
Струнка дочка феацького
царя...

М. Рильський.

Феацький квіте, серце Навсикає,
Як промінь злотний на піску мор-
ськім!

Перед тобою—вбогий пілігрим
І море пурпурове і безкрає.

Твій царський жест скликає бистру
зграю

Служниць, пойнятих острахом ні-
мим,

І вроди й гідности струмистий німб
Над чолом ніжним і дитячим сяє.

А Одисей стоїть, і сам не свій,
Під чарами стрільчастих брів і вій,
Ладен забути безліч мук і горя.

Ясна й зцілюща, мов жива роса,
Рожевим сплеском Еллінського мо-
ря
Йому сміється радісна Краса.

Д і в а.

В погожі ночі, в запахущім травні,
Як цвіт буяє і ростуть жита,—
Вона стоїть, пречиста і свята,
Як в оні дні Сатурнові недавні.

І бачиться: гаї і тихі плавні
Спогадують ті золоті літа,
Як люд не знав ні спису, ні щита,
І війни спали, дикі і безславні.

І пролилася кров. Дзвенить сурма!
Ступає віл під тягарем ярма,
І землю грішну кидає Астрея.

Лиш по весні, в далеких небесах
Сріблиться зорями її кирея
І колос згоди світиться в руках.

Олександрія.

Когда мне говорят: Александрия...
М. Кузьмин.

Згасає день, і море вечоріє,
Пасатний вітер нам вітрило рве,
І чорний корабель спішить—пливе
До портових огнів Олександрії.

Он в сутні велике місто мріє,
Гуде і дихає, немов живе—
О, серце світу, муз житло нове,
Новий Парнасе, нова Піеріє!

Ми скр'язь були. Нас вабив спів си-
рен,
Сарматський степ і мармури Атен,
І Сапфо чорна скеля на Левкаді,—

Але ніщо не хвилювало так,
Як Фарос твій, твій білий Гепта-
стадій
І тінню чорною піднесений маяк.

Князь Ігор

Князь Ігор очі до zenіту звів
І бачить: сонце під покровом тьма-
ним.
О, земле рідна! Ти—за шолом'янем,
І горе чорний накликає Див.

Та не вважає князь на віщий спів:
«Нум, русичі, славетні дні спом'я-
нем,
Покажем шлях кощеям препоганим
До Лукомор'я голих берегів!»

А любо Дону шоломом зачерпiti!...
Одважний князю, ти не знаєш
смерти:
Круг тебе гуслі задзвенять, тебе
Від забуття врятують і полону.

В стременах став, зорить. А кінь
гребе
І ловить ніздрями далеку вогкість
Дону.

В степу.

Високий, рівний степ. Зелений ряд
могил.
І мрійна далечінь, що млою синіх
крил
Чарує і зове до еллінських колоній.
Ген-ген на обрії сільвети темних
коней,
Намети і вози, і Скити орачі.
Із вирію летять, курличучи, ключі;

А з моря вітер дме гарячий, нетер-
пливий.
Але по що мені ті вітрові пориви,
І жайворонків спів, і проростання
трав?
З якою-б радістю я все те проміння
На гомін пристани, лиманів сине
плесо,
На брук і вулиці старого Херсонесу!

Тягар робочих літ...

Тягар робочих літ наліг мені на
плечі.
Стих безтурботний сміх і споваж-
ніли речі.
І голос чую я настирливо-шорст-
кий:
«Лукавий найміте! А де-ж доробок
твій,
Де плід твоїх трудів і творчости
твоеї?
Чи-ж добре ти робив над чорною
ріллею?

Чи встигнеш, поки день, скінчить
свої жнива?»
Як гірко слухати оті терпкі слова,
І як не заздрить вам і молодості
вашій—
Цій сповненій вина і ненадпитій
чаші,
Цій гострій свіжості передсвітних
годин,
Цій смужечці зорі над білим сном
долин!

О в і д і й.

Suppositum stellis nunquam
tangentibus aequor.
Ovid., Trist. III, 10, 4.

Братерство давніх днів! Розкішне,
любе гроно!
Озвися ти хоч раз до вигнанця На-
зона,
Старого, кволого, забутого всіма
В краю, де цілий рік негода та зима,
Та моря тужний рев, та варвар
дзвкола...
Убогий, дикий край! Весною бруд і
холод;

Улітку чорний степ... Ні затишних
гаїв,
Ні виноградників, ні золочених нив.
А там морози знов і небо в сивій
ризі.
І от риплять вози, копита б'ють по
кризі,
Вривається Сармат і все руйнує
вкрай,
І бранців лавами вигонить за Дунай.

Київ. З лівого берега.

Вітай, замріяний, золотоголавий
На синіх горах! Загадався—спить...
І не тобі—молодшому—тремтить
Червлених наших літ ясна заграва.

Давно в минулім дні твоєї слави,
І плаче дзвонів стоголоса мідь,
Що вже не вернеться щаслива мить
Того буяння, цвіту і держави.

Але, мандрівче, тут на пісках стань,
Глянь на химери барокових бань,
На Шеделя білоколонне диво.

Живе життя і силу ще таїть
Оця гора зелена і дрімлива,
Ця золотом цвяхована блакить.

Павло Филипович

(20/VIII 1891 р.).

Филипович Павло Петрович народився 20 серпня 1891 року в с. Каєтанівці, Звенигородського повіту. Освіту здобув у златопільській гімназії (4 кл.), Колегії Павла Галагана, в Київському університеті (іст.-філ. фак.).

Поезії почав писати з 12 років, рос. мовою; друкував (під псевдонімом «Зорев») у різних російських журналах з 1910 року («Заветы», «Вестник Европы», «Жатва» і т. инш.). Перші укр. поезії надруковано в «Музагеті». Крім поезій, надрукував монографію про Баратинського, про Шевченка і декабристів та низку іст.-літ. статтів і заміток.

Тепер професор Київського ІНО.

Перша Филиповичева книжка («Земля й вітер») вийшла р. 1922 і виявила основні авторові риси, що ще яскравіше виявляються у збірці другій («Простір»). Належачи до т. зв. групи неокласиків, поділяючи з нею любов до досконалости слова, ритму, метру—Филипович поетикою своєю виявляє безперечну спорідненість зі школою символічною. Основний патос Ф. творчости складає філософське споглядання життя. Сучасність у його кидає своєрідну проекцію в минуле, і динаміка життя, його змінність, його боротьба відбивається у строгих рядках, що обробленістю своєю і зовнішнім супокоєм справляють иноді враження де-якої зимности і статичности.

Дивись, дивись...

Дивись, дивись, безмежні перелogi
І хмар насуплених погроза в далині
Проносить вітер виклики тривоги—
Шалений вітер і криваві дні.

Не перший рік, як позникали боги,
Остались люди та мерці одні.
Жують і плачуть: дайте-бо підмоги,

Заснуть спокійно дайте у труні.
Я чую жаль. Мене турбує звада,
Та марний біль перемогла відрада,
Бо у минулім не кохаюсь я,

Бо не розстанусь з мрією моєю:
Став чоловік над чорною ріллею,
Як небо, гордий, сильний, як земля.

Шануй гніздо...

Шануй гніздо старого чорного- за—	Від ясних днів ще спокійніші но- чі,—
Він стереже і клуню, і стіжок, І доручила доглядати Муза Йому сіреньких радісних пташок.	На синій стрісі срібний чорногуз, У небі він і рушити не хоче, Здається, він навіки там загруз.
Легідні дні—немов смачну солому В широких яслах все жують воли, І кожен раз, коли виходять з дому, Ізнов туди вертають, де були.	Самотна втіха й безтурботна пра- ця: Все позирає на земний стіжок, А вколо нього ледве метушаться Блискучі зграї золотих пташок.

Білявий день...

Білявий день втомився і притих, І з глибини блакитного спокою Прямує сонце тихою ходою До роздоріжжя вечорів смутних,	І дня нема. Та променисто-ніжний На ясне небо, на простір надсніж- ний Розлився світ і не пускає тьми;
Недовгий час спиняється у них, Поломеніє пізньою красою, Немов на обрії зводить за собою Примари мрій криваво-золотих.	Лиш місяць срібний тихше і смутні- ше Ті-ж везерунки темно-сині пише На білих шатах тишної зими.

Весь день на дротах...

Весь день на дротах коливається дощик,	Ти вийдеш на вулицю стукать і гря- кать,
Затихне і знову журитись почне.	Об камінь удар молотком молодим.
Навіщо ноктюрни, елегії то-що,	Для тих, що в кімнаті, замріяна мряка,—
Мізерні, неначе подерте кашне?	Тобі посміхнеться проміння крізь дим.

Спинить безголосу слізливу капе-
лу,—
За сонцем у синь полетять літаки.
Хай вітер поширює горді чутки:
Над містом піднісся новий Кампа-
нела!

Лезами слів...

Лезами слів
Значте скарби,
Воля і гнів—
Голос доби.

В чорні поля—
Гострі плуги.
Чує земля
Пісню жаги.

В синій етер
Мчить, літаки!
Тільки тепер
Наші віки!

В праці будуй
Радість і сміх,—
Знайдем, знайду
Щастя для всіх!

Хилиться сумно...

Хилиться сумно і гнівно
Сонячний день в далині,
Там молода Бондарівна
Мертва лежить у труні.

Сходяться хмари чубаті,
Стогне юрба і гуде:
Годі тобі панувати,
Власнику темних людей!

Чорне шепочеться жито,
Стукає вітер в вікно:
Меду-вина ще не пито,
Буде, ой буде вино!

Затверднула земля...

Затверднула земля, і сонце пример-
зає,
Несуться сани і летить сніжок.
І ми помітили, мов гострий поло-
зок,
І думка десь блискучий слід лишає.

Як все змагається нерадісну любов
Перемогти—накреслити на кризі!
Над обрієм схилились хмари сизі.
Короткозорий грудень надійшов.

Різьбарі.

В високій залі промину малюнки,
І пильної уваги не зверну
На куби тіл, на штучні везерунки
І на залиту фарбами стіну.

Перегоріли надуми колишні,
І лінія не радує мене,
Коли не сяє крізь кольори пишні
Людське обличчя, мудре і ясне.

Михайло Івченко

(1890 р.)

Михайло Євдокимович Івченко народився в липні р. 1890 на хуторі батьків, землеробів - козаків, у Прилуцькому повіті. З 7 літ вчився в сільській школі, потім у церковно-вчительській, в реальній (Ставрополь-Кавказький). В Ставрополі займався газетярською працею й почав службу в статистиці. З 1910 до 1915 р. служив за статистика в Полтавському губерніальному земстві, живучи то в Полтаві, то в Лохвиці. З р. 1915 (з деякими перервами) живе в Києві. На літер. арену вийшов р. 1910, надрукувавши в Катеринодарській газеті «Кубанський Край» три новели російською мовою. Підчас статистичної праці на Полтавщині співробітничав у «Раді», «Русских Ведомостях», «Хуторянині», даючи статті й дописи з економічних, природознавчих та національних питань. Першу художню річ Івченкову українською мовою надруковано р. 1916 у московському «Проміні». З відновленням (р. 1917) «Літерат.-Наук. Вістн.» діяльно співробітничав у ньому, а р. 1919 в—во «Сяйво» вже випустило збірку його новел («Шуми весняні»). В перших творах Івченка поруч з сильним впливом Арцибашева, Куприна, почасти Л. Андрєєва, Пшибишевського помітно й напружене шукання власного шляху. Літературні впливи не заважають молодому авторові художньо-правдиво передати свої життєві спостереження, хоч круг їх і занадто вузький, перспективи не широкі. Поширення тематики картинами великої розрухи доби горожанської війни і позбавлення надто виразного книжкового впливу, однак, поки що не вивели письменника на якусь просту дорогу. Він і досі плутається в різних, часто суперечних літературних напрямках і часто збивається з дороги. А проте теплий ліризм, живий звязок художника з природою, нахил до філософського роздуму складають позитивні риси художнього обличчя письменника.

Земля в цвіту.

Коли Кіндрат Чепіга вийшов із сільради—він зразу-ж відчув неприємний присмак перегорілого тютюну, людського духу, кислого поту та усього того важкого, що завжди стоїть у громадських приміщеннях села.

Він пожадливо вбирав у себе свіже повітря й спльовував. Хвилину постояв наче вагаючись, а далі рішуче звернув до яру й пішов низом, левадами.

А йому назустріч ішли білі весняні сади. Ніжним рясним пухом вкрилися яблуні й груші, дрібні пелюстки метелицею сідали на землю. А вгорі над коронами метушливо дзвеніли й купались у сонці бджоли й джміль. Унизу лягали тонким мереживом тіні. Десь далі в глибінь вони сплітались з білим гіллям у примарливі серпанки, що обплітали блакить неба.

Кіндрат Чепіга пройшов кілька левад, а тоді спинився і п'яно пристрасно вдивлявся в глибінь садів. Він наче вперше спросоння помічав усе, що діялось навкруги.

Десь на самім дні блакити парилось сонце—і в ньому купалась молода весняна земля.

На яскравій траві легкими хвилями бігли свіжі пестливі вітри й студили обличчя, гралися з чубом.

Кіндрат з полегкістю зідхнув і сів на пеньку старої верби. Він вслухався, як тихо й безперестанку бурмотів струмок. Йому раптом стало нудно.

Він згадав, що всі останні роки пройшли в боротьбі та напруженій важкій роботі, де й він крутився як гвинтик. Душа йому за ту пору стала холодна, залізна. Він одрізав собі серед тих великих бурхливих подій одну вузьку стежку й пішов нею, нікуди не звертаючи. Йому було легко й спокійно, бо він ні про що багато не думав, і робив своє маленьке діло безпосередньо й щиро за вказівками, що йшли звідкись, із далекого міста.

Він не бачив ні літа, ні зими. Місячні ночі вставали йому далекими—наче крізь сон.

Він просто не відчував землі, самого звичайного, непомітного життя. А тепер знову вона встала й заговорила своїм владним голосом і рішуче розбуркала якісь глибокі приспані почуття.

Він з приємністю потягся, розлігся на землі, відчув свіже пахтіння трави і втішно думав: він отут в саду в цю хвилину не голова комнезаму, а лише Кіндрат Чепіга, селянський парубок. Йому не доводиться чути ні скарг, ні суперечок—і лише слухати, як м'яко, пестливо шелестять молоді стеблини трави.

А внизу так само бурмотів і бурмотів стиха струмок—і Кіндратові лягав на серце радісний спокій, радість березових, холодних соків і молодих пуп'янків. Йому пригадалися дитячі часи, коли він серед прозорих вод, що горять на сонці, шукав крем'яків у річці.

І він думав:—багато років пройде, одійде багато подій, а струмок так само бурмотітиме й бурмотітиме.

Кіндрат запалив цигарку й утішно відчував радість спочинку й цвіту землі, що розходився навкруги нього, як вінок.

Через який час Кіндрат підвівся й запримітив поблизу постать якогось чоловіка. Хтось ішов, зігнувшись, махав палицею, переплітав ногами і, як здавалось, був дуже стомлений. Кіндрат швидко впізнав Миколу Буця.

Той не встиг підійти, як зразу-ж гупнувся на землю й важко одихувався.

— Звідки ти?—поспитав Кіндрат.

— Як звідки? Хіба ти забув?

— А-а, з міста!—згадав Кіндрат.—Якже-ж твоє діло.

— Та, здається, подарували. Я так і сказав їм: кажу, пишіть, чи не пишіть, а не віддам нічим. Ви-ж самі судіть: хліб тоді на базарі був 30 коп., а вони пишуть грішми 70 копійок. Виходить, мені треба платити за один пуд більше двох. Де-ж я візьму—та я-ж із голоду помру; якже-ж мені вдержатись? Не хотіли й слухати зразу. А я їм і кажу: ви-ж таки подумайте, товариші! Я теж за революцію бився. То що-ж мені отакечки злидні та злидні. Де-ж тоді моя революція? Вони довго радились, а далі таки помилювали. Кажуть, якась амністія вийшла.

Микола скрутив цигарку, запалив, сплюнув і тоді знову сказав:

— Та це так, виграло. А тільки одну дірку затулив, як десять тобі пашу роззявляють. Одягтися нічим, чобіт немає—і в господарство де-що треба-б придбати. А сімейка в мене—хвалить бога. Я подумую, де-ж його всього дістати?

Микола помовчав, сплюнув кілька разів.

— А, брат, як живуть у городі. Все одно, як при старому режимі! І-і!—Гладкі, одягнені,—духами так і несе од них. І все гуляють на пішходах. А в крамницях чого тільки нема! І-і! Так ти думаєш нашому братові приступити? Чорта з два—тільки губи оближеш.

Микола важко зідхнув, далі стиха додав:

— А за що ми бились, братіку. Га, пригадуєш—цілих три дні йшли до города. А мороз тобі, хуртовина! Уші аж горять.

— А землю ти маєш?—поспитав Кіндрат.

— Так чого-ж воно так виходить, що ми на землі нічого не маємо?

Кіндрат нічого не відповів,—він думав про щось своє, далеке..

Микола ще кілька хвилин посидів в задумі, а очі йому були злякані й стомлені турботами. Щоби йому підвело, коло рота лягло кілька застаркуватих зморщок. Йому було лише років тридцять п'ять, а виглядав він зовсім старим.

Кіндрат дивився на нього й пригадував, як це ще недавно, але й без міри давно було, коли вони вдвох ховалися від білих, а пізніш десь з рівчаків наступали разом з червоними, ділились однією цигаркою, лускати вошей...

А тепер Микола заліз у клопоти й ніяк звідти не виб'ється.

Усе, що дала планова комісія, прохарчував, господарства не збив тепер і валандається.

Микола підвівся, попрощавсь і пішов додому.

І хода йому була стомлена й млява.

Кіндрат ще який час посидів, а тоді вирушив далі.

Коли він вийшов, посеред долини, на тім боці, на горбах він побачив купу молодих берез, що стрункою лівою пнулись кудись угору, в саме небо.

Навколо берез тулились молоді кущі лісу, а далі знову долина, і за нею в легкім диму так само серед молодих кущів поодинокі купи струнких берез, що ледве-ледве закучерявились.

І Кіндрат пригадав сон, що так часто бачив:—це молода земля, зовсім молода, що вбирається в вінок після довгої крижаної доби, про котру він десь читав. Тому так радісно вона лягає в душу.

На тім боці яру, на горбах, його сусіда Микита Лушня сіяв просо. Він поволі, широко ступаючи, розвівав по ріллі зерно з козубеньки. А син його захоплено ходив за кіньми, що волікли борону.

І в цій напруженій, завзятій роботі була якась глибока злагода з землею, а тому міцна радість, як холодні березові соки.

Кіндратові закололо в серці—він не знав цієї радості, хоч усе життя пнувся до землі. Молоді роки він провів у місті, в наймах, до революції пішов через землю, а вона прип'яла його до іншого діла. Він рішуче одкидав якісь глибокі, важкі думки, а вони йому самі сідали в голову.

А вдома його стара матір була вже упорала грядки на городі, від них пахтіло паром. У садку випиналась трава, цвіли вишні й десь клопотливо квоктала квочка.

Увечері тихі присмерки сідали на землю. В їх павутиння кугались ближчі кущі й німіли зачаровані.

Тоді з далечини вставали тисячі, тисячі радісних метушливо-закоханих голосів... Кіндратові сьогодні, якраз, як ніколи, не хотілось виходити з дому.

Але він згадав, що в клубі комсомол готує на неділю виставу, що з міста мали привезти пошту, й пішов.

Він ішов, а йому настирливо верещали оті тисячі дзвінких захоплено-радісних голосів.

А навколо—пахтіння білих садів. Хтось обсипав їх порошею—а сам прижмурих очі і заховавсь.

По дорозі він зустрів Мокрину. Вона поверталась від криниці з водою. Це була міцна, смуглява дівка. Темні очі її світили синюватими баньками. І ці очі й усе молоде пахуче тіло що-разу хвилювало Кіндрата, як він з нею зустрічався.

Він ніколи не говорив з нею приязніш. Та знав, що її дзвінкий сміх і смугляві очі до болю вражають йому серце—і якісь солодкі пристрасні почуття піднімають зі споду.

- Чом не йдеш на вулицю, Мокрино?
- А чого-ж! Ось зараз і піду—легко відповіла вона.
- А до нас у сельбуд чому не заглядаєш?
- А чого мені туди? Як праєте, я приходжу.

Кіндрат похитав головою.

- Бач якої ти! А я ще збирався свататись до тебе.

— Он який ти!—і Мокрина голосно засміялась.

- А чого-ж не присилаєш сватів?

— Та все боюсь, щоб гарбуза не дала.

Вона ще гучніш зареготала.

- То треба-б поспитати!

— А що-ж як я поспитаю? наблизився Кіндрат.—Що ти скажеш мені?

- Та що-ж—невиразно відповіла Мокрина.

— Ой, бо! Так таки й згодна?

— Ні-і!—Вона раптом стала серйозна.—Батько сказали, що за комнезама не віддадуть. Тобі, кажуть, треба на старе хазяйство.

- Ну, а ти що-ж?

— А мені що-ж!—і вона підняла відра з водою й спокійно подалась у двір.

Кіндрат несвідомо похитав головою й зідхнув.

У клубі, як і завжди, було шумливо: цигарки, сміх, розмови, поодинокі викрики, суперечки, по кутках гуртування, і десь зокрема репетиція до вистави.

Серед пошти, що прийшла з району, він знайшов і повістку. На завтра його викликали до окружного міста на з'їзд комнезаму.

Кіндрат заховав повістку й почав переглядати газету. Майже на кожній сторінці він бачив поклик до відбудови господарства, розчарування й радість за кожну навіть дрібненьку ділянку роботи, побоювання за неп,— і думав: невже-ж і в них нема хвилин млявості, вагання, відчування чогось іншого по-за роботою?

Він цього не знає, але питав себе:—що це за люди?

Цього вечора його не довго затримали в клубі і він незабаром вийшов звідти.

На дворі він зразу-ж почув: на другім кутку села тягнеться пісня тонка й журлива, але вона глибоко хвилювала. Пісня наростала, й тоді тяглась довго, кудись далеко в безконечний простір темних степів і гайків, і міцно стискувала серце невиразним болем.

І в тій пісні Кіндрат несвідомо всю істотою відчував тепле тремтіння дівочого серця—і йому ставало важко, що він зовсім одірваний від цього життя.

Він чомусь нагадав собі, що йшли роки, довгі-довгі смуги людського життя—вмирали одні, родились нові, проходили землями війни, чуми, різні лихоліття,— а пісня що-вечора десь в далечині присмерків так само брєніла тепло й тужливо.

Із лук, з ярів назустріч пісні вставали кректіння жаб, спів соло-

вейка, тужливе грудіння бугая. І тоді в присмерках родилися теплі суми—й колупали серце.

Пахло яблунями й калиною, тихо баламутив струмок.

Земля цвіла й співала...

Кіндрат з розпучкою питає: як може людське серце вмістити всю радість весняної землі?

І хотілось йому тисячі-тисячі років жити, щоб висмоктати всю силу земної любови.

В хаті він довго не спав, вслухаючись у звуки ночі. Важкі думки йому сідали в голову і розпускались у довгу нитку, що солодкою отрутою вплутувалась у серце. Кіндрат зідхав, перевертався й не міг заснути. Але в утомі нагадав—завтра неодмінно треба їхати до міста, на з'їзд комнезаму.

Тоді заплющив очі, засопів і швидко заснув.

Надворі сивіли роси.

Кінчик шпиля зачервонів. На коронування землі вставав новий весняний день.

Григорій Косинка (Стрілець)

(17/XI 1899 р.)

Народився 17 листопаду 1899 р. (ст. ст.) в с. Щербанівці, на Київщині. Батьки — вбогі селяни. Змалку ходив на поденну по панських економіях (гусачівські та григорівські лани), а коли трохи підріс й вивчився читати, то батько його, робітник Григорівської цукроварні, його поставив на свою стежку: дві зими він був робітником на цукроварні.

Року 1914 покинув сухий вишняк коло бітьківської хати, а сам рушив на заробітки до Києва, де багато поневірявся по різних канцеляріях, заробляючи на хліб...

Учився, одвідуючи так звані «гімназіальні курси», де скінчив 6 кл. гімназії (офіцером, каже, хотів бути); любив багато читати, особливо цинив як письменників: Кн. Гамсуна, Винниченка, Горкого, Стефаніка...

Служив у армії рядовим козаком, брав участь у боях; учився у вищій школі, яку не скінчив через матеріяльні злидні, та ще по дурному сидів місяців зо три в тюрмі...

Член літературної організації «Ланка».

Перше своє оповідання «На буряки», за редакцією тов. В. Блакитного, видрукував у газеті «Боротьба» за 1919 р., а збірку дрібних оповідань «На Золотих Богів» року 1922.

Друкував свої твори переважно в радянських журналах та газетах.

З першого-ж свого оповідання автор виявив себе, яко цікавого й спостережливого обсерватора сучасного життя. Почавши з невеличких розміром малюнків, він переходить що-далі до ширших полотнищ революційних картин. Косинка великий майстер діалогу, дуже тонко зміє він у кількох словах змалювати живі непідроблені типи сучасної людини. Хоч цю людину бере він переважно з селян, від дореволюційного часу до наших днів.

Учень Винниченків, Косинка в сучасній українській прозі чи не найкращий представник його витонченого імпресіоністичного реалізму, простого і разом глибокого.

На Золотих Богів.

Уже третій день, як ревуть гарматні бої над околицями Медвина; гукає-сміється ворожа артилерія,—а за кожним її гуком піднімаються до неба криваво-червоні стежки полум'я з селянських осель...

Горить село.

А недалеко, на Гордієнкових горбах, кипить жорстокий бій: старе й мале вийшло з села назустріч непроханому ворогу...

Б'ється червона селянська воля, умирає на своїх осьмушках та обніжках, але боронить тілами, кров'ю свої оселі од армії Золотих Богів.

Клекотить бій, гарячий, червонюю кривцею вмитий...

— А наші?! Глянь, Параско, Чубатенко: «за мною, вперед!».

— Та-та-та!...—залопотів крилами смерти кулемет, а з рову:

— Ура, слав-а-а!

— Хлопці, ріж і бий!

— Дай кулемета! Сенька!

І летить... Чуб, як грива на вороному коню, розчісується на лету вітром, в очах гартується залізо з кров'ю і—смага з піни на губах припала пилом, чорніє... летить сонячною курявою Сенька кулеметчик і—строчить умілою рукою по ворожих лавах...

А бій кипить... Ось уже пішли до бою з вилами, сокирами, а ворог—стіною-муром налягає, щоб розбити селянські ряди...

— Чорна короговка майнула на Козацькому шляху...

— З батареї б'ють!...

— З вилками, на шлях!

Сіра курява пронизалась свистом куль, упала черним шаром на обличчя людські...

— Прикладом гада!

Затремтіла під сонцем стеблом зомліла гречка—похитнулись назад...

— Ай!

Креше полум'я, іскриться, і в диму, як чорні примари, мріють над селом тополі попелом припалі, жовта, язиката змія блискавою прорі-зала дим і...

— Цю-у-у-й—цiov-уй!...—співають кулі і рветься пил горбами...

— Юшковці одходять і... куль немає... і...

Страшно, рішуче гукнув тоді до селян Чубатенко: «За погорілі наші хати, за кров братів і волю нашу—вперед!»...

Якась невідома сила ревнула по звіриному з грудей селянських, підняла степом помсту і—пішли: окропили білу гречку з медами гарячою кров'ю, поцілували в-останнє горби і...

Сонце здивоване стало: похитнулись вороги!

— Слава, слава!—покотилась луна ярками та долинами.

— Чубатенка нема...

І тінь хрестом лягла на гречці...

— Цю-у-уй—цюв-уй...—співають кулі і рветься пил горбами...

— Гей, хлопці, пшеницею до шляху: ворог нас обходить!

І побігли бойовики до шляху. А за ними Сенька-кулеметчик: вискочив на шпиль, стрічку нову в кулемет заклав, а тоді...

— Ой, хто-ж оце так здорово вціляє?...

Упав коло кулемета. Червона кров Сеньки полилась на поточену пшеницю і гаряча-гаряча збігала стеблом на суху землю...

Заплакали села... Уже не чути, як гукає гармата: далеко-далеко одступило військо Золотих Богів, і на місці гарячих боїв селянської волі—лишилась чорна руїна, полита сльозами, як дощем...

І тоді: озолотило сонце похмурі хмари на заході і втопило червону багрянцю, як той сум у ставу, та й прослало над пожарищем... дивіться...

Чорна, обсмалена соха в клуні розп'ялась над кроквами, як мати над дітьми, а коло погребя, он там, де танцюють золоті стрілки сонця, хтось заломив руки і з мукою тихо-тихо чи до неба, чи до себе:

— В ногах лазила, цілувала руки, чоботи... Батьки рідні, не палить... осінь іде... ви-ж—люди, так—ні-і...

Цілі вулиці викошено огнем-косою. Чорні, повалені хати, щербаті повітки і—все віками дбане добро, а в попелі—тліє горе матери...

— На Гордієнкових горбах... Сини в бою за волю лягли?

Хто зрозуміє їх вічне горе-журбу, хто загляне в їх зотлілі душі?...

Тільки вітер рве присмажений пісок з попелом і кидає на стару драпу свиту: кидає, прислухається.

У старій, драній свиті стала серед двору мати Сеньки-кулеметчика:

— Згоріла. Троє малих дітей, як мишенят... І старшого вбито...

— Стоїть пшениця потолочена, серпа просить, а вони кров'ю поливають...

«Ой у полі жито—копитами збито...»

— Хі-хі!

— Дочко, Парасю, бачиш під обніжком Сенька з кулеметом?

— О, зараз з нами, тільки вночі, як голуб коло клуні пролетить: «мамо, мамо»!

... Копитами збито жито...

— Почервонів, як головешка... А такий — хороший, молодий... Ге ти, Параско, моя невістка?

— Пшеницю будем жать, як золото снопи класти, бо горобці п'ють. Як золото снопи класти...

Через лісу слухала сива тінь діда Андрія, слухала—плакала:

— Стерялась бідна з журби... Як чайка б'ється грудьми... О, знов:

«Ой, не зорі з неба: горе!».

Обхопила руками обгорілий стовп у воротах і страшно, нелюдським голосом, заспівала коло дітей:

«Ой, голуб ти, сивенький,
Ой, скажи-скажи ти мені,
Де мій син молоденький?..».

І замовкла, заніміла.

Легко повіяв вітер, далі притих, послухав горе-журбу матери і, здавалось, сам заплакав над потолоченою кіньми пшеницею.

За ворітьми.

Оповідання.

I.

Лемківка притоптана та завіяна пилом, мов той шпориш на вигоні.

Ішла степом—на чорноземі не стала, і не вспіла річку Червону перебрести, як треба було розсіяти хати з повітками на дрібних пісках, в отій червоній шелюзі, що з неї лемківці збиралися хліб їсти.

Білували шелюгу на сапети, плели корзини мальовані, та по два злоти продавали,—не допомоглося; півсела рушало за царизни по заробітках, і тільки влітку економія пана Пшіндзьовського давала заробити на штани та спідницю...

— Мабуть ніхто,—казали сусідні села,—не вміє так любити землю, як оті люди з пісків...

Вони заздрили; справді, городи хоч і порізані, мов ті стрічки молоді, а родили лемківцям картоплі з капустою аж на цілу зиму...

Револуція прирізала панської, але на родючій картоплі розплодилось у всякого отого кукілю, що снаги мужицької аби хватало сорочку на плечі стулить...

І не дурно-ж ото сидить вдова Марта на жорості за ворітьми та в'яже свої думки, мов осіннє сонце бабине літо по стерні, і пускає одну за другою в степ, як ластівку; у чорних просах степу мріють заіржавлені рейки залізниці і п'ять раз день-у-день, здається Марті, пробігає, не спиняючись на Лемківському перегоні, поїзд...

Марта за думками хитає головою, її найменша дочка-семиліток, Варка, грається з дівторою коло сусіднього двору; понасипали маленькі кубашки піску, це—кавуни, а Парасчин білоголовий Демидок—за діда-сторожа, і бігають дорогою, коло баштану, тільки злодії та собаки.

Варка трохи захрипла, і коли ловить прудкого Політка, з гарчанням падає на коліна, хватає його за колошу білих штаненят, і починає довго та глухо гавкати, Демидок ховається тоді за вербою і прицілившись з дерев'яної ложі, стріляє—«бу-х-х!» Злодії розбігаються; за ними женеться вздовж вулиці Варка, а «підстреленого» Політка ведуть під повітку—там має бути міліція...

Дорогою до міліції Політок збирається тікати, його ловлять тоді вже всі, не помічаючи, що він от-от не збив з ніг баби Горпинки.

— Бий його сила божя! Наче камінюкою хто влупив: і не стид-
страм—здорові отакі, в комсомол писать треба, а вони баштанують!

— Магай-бі, Марто,—привіталась побожно Горпинка, і здивовано
кинула головою на мішок з нарізаними сонячниками та сапет нави-
бираних гірків:

— Оце так неділю вшанувала—сонячників мішок навернула?

— Переспіють-же, бабо... Та ще внадилися горобці: клюють,
клюють... Хіба мені у будній день є коли за чужою роботою хоч угору
глянуть?—почала виправдуватись Марта, зідхнула і сказала:

— Од п'ятниці панщину Гордієвому Петру робила: гречку звя-
зала, просо на березі вижала, а своє горобці допивають...

— Не бійся,—таємниче одказала їй Горпинка,—у Сторчака не
будуть пить, він знає таке слово, що скаже горобцям:—«летить на ко-
ноплі!»—здіймуться, наче буря та, а його добра ніколи не зачеплять.

Марта смутно осміхнулася:

— Якби-ж то, бабо, ми таке слово знали... А я, правду кажучи,
і не вірю цьому; мене всі відьмою дражнять: була корова—була відьма,
а продала в голодовку—чужих діти пасуть...

— Не кажи мені цього,—заперечувала, присідаючи на жоростах,
Горпинка,—бо вже хай не дасть збрехать Петро Гордійчин: мололи,
каже, в-осени у Захарка Вовка (рідня якась твоя?), а дід один божився-
розказував: «Плачеться, каже, один чоловік на пацюків—не можна
нічого в млині вдержати, наче наслав хто», а Гайворонський дід (він уже
покійний) слухав-слухав, засміявся, та: «А що-б ти дав мені, як виведу
зараз пацюків?».

Той чоловік йому з одного слова: «П'ять пудів пшеничної...» Він
тоді вийшов з млина: «Дивіться, люди добрі»,—поговорив щось, обій-
шов млина, помахав руками: «Хлопці,—це так до пацюків,—виходьте
до мене, де який є!...»

— І,—матінко моя, як посунули вони, як посунули—так того
горба заїзного і вкрили, стоять тільки та вусики у муці витрушують,
лавою стали, як ті москалі—ні-чи-чирк.

А дід махнув рукою: «На чотири лави, хлопці, розбийтеся, хто
куди, а в цьому млині хай духу вашого не буде!»...

А ти не віриш: є голубко такі люди, хай бог береже...

Трам-та, трам-та...,—сокоріла Горпинка, але смутку Мартиного
не розвіяла, бо впялися її очі у стіжок з п'яти кіп жита і не можна
нікуди одвести—так наче вимірюють на серці тугу:

— Прийдеться, мабуть,—гадає Марта,—й овечата продати під
осінь, а ціна-ж тепер на скотину—не голуї краше...

Горпинка трохи згодом, помовчавши:

— Обтикалась ти ними, як дівка гвоздиками: і ні до людей, ні до
бога... А сьогодні така прехороша служба була, наче у великдень на
утрені; батюшка говорив про голод: бога, каже, забули, а церкви хо-
тять за налоги замикають... І—і, такий юрмис у народі, таке!..

— Таке саме, бабо,—знехотя одказувала Марта,—як з тими
пацюками—не вірю: добре комусь блягузкати язиком, добре Гордійчи-

ному Петрові одмолюватися—є за що, хай дякує бога, а такий нужді, як ми—нема за що, то .. хай вибачає...

— Варко, іди полуднувать!—гукнула вздовж вулиці Марта та Варка не чула.

Політкові саме робили допита, і Демидок, насунувши на лоба картуза, суворо випитував злодія:

— Ти признайсь, товариш, краще буде... Брав у старика кавуни, чи ні—говори?... Говори правду, товариш, гамністія буде...

Політок шморгав носом, обдивлявся скоса вартових—Варку та голочеревою хлопчика і, шекеряючи, казав:

— Я не крляв: хай мені рлуки покорлчить...

— Товариш-начальник!.. Позвольте до ветру сходить?..

... Утік, утік! І сонна вулиця знову позіхнула, збила ногами дитвори пісок і покотила дитячий вереск так сильно, що порушила у сонячниках сон собаки—Жука; він, не розкриваючи очей, клацнув зубами, загарчав і заспокоївся... Хотів гавкнути, але рішив—даремне, і пересунув за сонцем свою голову в гарбузиння...

— Діти, діти... загадала щось своє Горпинка, а спам'ятавшись, по думці, пхикнула губами, знизала плечима, і докори на Марту вимовляла дрібно-дрібно; до неї десь іздалеку підкралася така хитра та влєсливо-ласкава думка: чи не здуріла вдова з малечєю?... Вона сказала:

— Не бог винуватий, Марто, а ті великорозумні, що царя вбили.

Марта:

— Я не знаю, бабо, хто там винуватий, а з вашого царя пользи нам було, як молока з цапа...

— У мене гриз на нозі, кісточку роз'їдає,—змовчавши сказала Горпинка,—ніякої ради: парила в березі, безсмертник на ніч клала,—не помагає, а це насовітували до тебе: погризи... Ато аж крутить ногу.

І вона поставила на жороста стару, збрижену, мов постіл, ногу, де поприсихав ще на волосі коров'ячий кал...

Марта з огидою, здалося Горпинці, закопилила губу і намалювала на губах щось гидке-гидке, аж сплюнула; тоді вона поспішила сказати:

— Я-ж дурно не схочу тобі: чи паляницею, чи хлібину, скільки там слід... Ой, хліб тепер кусається! Повіриш, у нас було колись стоги стоять, а цей рік—три засторонки в клуні; хоч їж, хоч дивись... То може підем до хати та погризеш?—несміливо додала вона.

Марта засміялася:

— Хіба, бабо, думаєте, що за вашу паляницю треба вже, вибачайте, гній на нозі вилизувать?

Горпина здивувалася:

— От такої! Радуйся... за паляницю: хіба ти така вередлива? Наче й роду не панського—пхи, аж диво мені слухать.

Вона гордовито підкреслила:

— В хазяйстві, дочко, нога буде—не бомага, а коло скотини як ходиш...

Але Марта перервала розмову і ще раз покликала з вулиці Варку.

... Демидок збив об корінь пальця, і, пхикаючи, сердито гукнув на дівчину:

— Варко, мати кличе! Бігаєш...—незадоволено приказав він і знову слинив руку та замазував грязею кров на пальці.

— Ой-ой, зав'яжи, дурний,—кинула захекана Варка і побігла до свого двору...

— Не буду я гризти,—одказала рішуче Марта,—треба було хоч ногу обмити, а то...

Вона хотіла сказати—«принесла ратицю лизати»,—але змовчала, і повернула голову на дорогу, де в'їдав Жук на чужого, і долітало приказування: «Бач-бач, які люди—такі й собаки!»...

Горпинка забула на хвилинку про свою ногу і з цікавістю почала розглядатися своїми косими очима—хто-ж іде, а коли впізнала, з пошаною промовила:

— Петро Гордійчин... Коди-ж це він?

— Знов, мабуть, хлопця наймать,—зідхнула смутно Марта. — Видно мало ще, що поневіряється літо за чужою скотиною,—треба ще й на зиму запакувати... Не діждуть вони,—промовила останні слова про себе Марта.

Вона нагримала на Варку, що принесла на голові розпатлане пасмо засмалених кіс, поправила любовно шлейку спідниці і наказала знайти Опанаса: пора вже із стійла гонить...

Коли доходив до Мартиного двору Гордійчин, то Горпинка виправила свій фартух з копійками, старечий, підсунула ноги краще і рішила пересидіти його та все-таки хай копилиться—не копилиться, а паляниця на дорозі не валяється...

Вона сказала сама собі:

— Бреше... Погризе Вовківна ногу...

II.

У Петра жупанина, як він казав, хоч і давня, але носив її тільки в празник; його залюєні поли показали на крамну сорочку та салдатські штани на випуск, до-лемківської роботи, черевиків; чоловік заможний, і перше його слово перед прихильниками—це було сердечне та загрозливе: «Ой, зарізала, брате, революція, і ноги не носять... Коли-б хоч суди, хоч туди... ворогам нашим: як бог милує?»...

А тут тільки було:

— Здрастуйте,—з повагою в голосі сказав він до Марти з Горпинкою, а подумавши та крутнувши вуса, добавив,—з неділею,—і схилився на ворота, що заскрипіли під вагою його тіла й похилилися.

— Бач, хилиться без хазяїна,—і сів поруч з Горпинкою, що привітала його, низько вклонившись, і навіть спідницю одсунула, щоби краще було сісти.

Марта знала, куди це ворота хиляться, та:

— Хай хиляться, прийде син з армії та нові поставить.

— А воно так: або нові поставить, або й ці спалить..

— Не спалить,—переконано заявила Марта.

Тоді Горпинка не втерпіла такої довгої мовчанки і почала розпитувати про пізні гречки,—згоріли, мовляв, ото біда буде...

Вона повернулася лицем до Петра:

— А в мене з ногою таке нещастя, така лиха година: як закрутить, хоч до бога, або на стінку лізь...

Той поцмакав, витягаючи тютюн, і не знайшовши паперу в кашуці, зняв синього картуза з ремінним ободком, що такого носив тільки економ пана Пшіндзьовського, і почав розправляти жовту від поту підкладку з паперу,—закурювати.

Коли потяг разів зо два цигарку, сплюнув і сказав невідомо до кого:

— Заробив, як Марко на вовні... Що там нога, бабо,—звернувся він до Горпинки,—коли жить не дають: хіба мислено, щоб отаке здирство, як зараз? Ой надопекли-ж! Зарізала, брате, революція!...—розпочав він, але спам'ятався, що перед ним-же не такі вже й свої, сказав:

— П'ятдесят карбованців штрафу... О...

Горпинку так захопила ця новина, що вона не тільки повернула до Петра голову, аж руками розвела:

— За що?

Гордійчин зідхнув, наче після важкої роботи:

— Це ще треба подякувати, а то шість місяців тюрми за пухлого душу сиди...

Думки закрутились у Горпинчиній голові і так почали одна-одну переганяти, що не знала, чи питать-же далі, чи хай сам скаже: «Це неодмінно,—прийняла вона останню догадку,—за порубаний ліс Пшіндзьовського штрафують... І ще вчора казала своїм дурням:—«приходьте ви оці дубки на трям де-небудь, хай не колють людям очі,—не послушали, а тепер»...

— Хоч-би-ж заробляв ним, не жалко було-б,—продовжував журливо, пихкаючи цигаркою, Гордійчин,—а то була думка к храму вигнать, і—зарізали: п'ятдесят карбованців—це-ж сім кіп хліба чорту в зуби запхни!..

Горпинка зразу заспокоїлася, її обличчя стало заклопотане, смирне і трохи задумане; права нога, де гриз розсівся, аж тупнула з радощів: «так і треба, хай скубуть, не позичив нам молотилки, хай»...

— І доки вони мучитимуть?—виривалось у неї. Це-ж показання господнє,—пфу! Як-би знаття, хіба ви гонили-б її?—поспитала вона співчуваюче.

— Кров-би того гаряча пила, хто її гонив-би: за п'ятдесят карбованців... Не дають жить, от що.

— І це тільки у вас, чи ще в кого?—поспитала, аби що-небудь сказати, Марта.

— Всі гонять,—сказав він,—а на мені злість окопилася... П'ятдесят карбованців, та ще в недорід. Не дурно ото кажуть люди, то воно й правда: гіркі наші, сестро, заробітки... Заробила, вибачайте, сорочку... Отак і я... Просто заріз.

— Чого-ж ти,—звернувся Гордійчин діловито до Марти,—не питаєш мене—чого прийшов?

— Скажете.

— До як-же ми з хлопцем: зйдемося, чи ні?

— Ні, я не буду наймать...

— Чого?

Горпинка використала вільну хвилинку і запитала Петра, не спускаючи з новини думки:

— Хіба у вас таке плохе жито, що сім кіп треба збить?

— Як де: навсонні—згоріло, а ярками—добре... Пропало вже, не вернеться...

А Марта в одну душу,—аж надоїло вже Петрові про це слухать:

— Хай що буде: оддам до школи; буде шануватись—будуть люди, а не буде—мати не винувата...

Гордійчин почав висміювати її завзяття:

— З науки хліба не їстиме... Чи може хочеться, щоб танцював на паску в комсомолі, як Петренкові студентки? Одна вже витанцювала—отелилася.

— І—і, як-же, коли?—аж присіла од такої новини Горпинка, і зла була на Петра—розказує, наче макуху жує...

— Не знаю, як там було, а Петренчиха носить по саду та дзельн-бом виспівує. Культура!

— І заводу гарного дівки були, а так розпаскудилися,—солодко казала вона, і знову згадала про свою ногу: крутить.

Петро:

— До якже буде?

Марта:

— Отак і буде: попасе до Покрови, а там піде до школи...

— А в мене йому добре було-б, харчі, що ми їмо—один стіл; на зиму пришиви справив-би, а в тебе-ж,—він кивнув на стіжок жита в дворі,—хліб на учоті...

— Не подохнем,—згорда одказала Марта,—а за науку, яка вже не буде, хай потім не плачеться на матір, що не пустила до школи...

Петра образило останнє Мартине слово: «Всяке стерво по науку плазує, — гадав він, — нема щоб як раніше: прийміть, дядьку, — за шматок хліба робитиму»...

Він, похмуро засміявшись із своєї думки, сказав до Марти:

— Да воно правда: вивчиться по совєцьких школах краще ла-ється... Я не силую: своя рука владика. До, мабуть, тепер із оранкою теж буде иначе: виорав тобі даровизни панської десятину, та привезу ще просо і—розквітаємося. А на ті клапті шукай собі орача.

Він потяг в останнє недокурка, повернув його у жовтих пучках і кинув, плюнувши на пісок, сам устав, подивився ще раз хазяйським оком на Мартине дворище—нічого не сказав, а тільки поспитав бабу:

— Ваші хлопці дома?

— Здається...—зраділа Горпинка, і вимовила запишавшись:

— Не знаю, як тобі й сказать: Пилип із церкви прийшов та спить

у клуні; ти не був, мабуть, сьогодні? Там чуть до бійки не дійшло: Петренкова рідня автокефальну хоче—«не розуміємо, нам, каже, на рідній мові»... Сміялися люди, а він аж запинився... Іди, когось да застанеш.

Марта збаламутила та несподіванки, що сказав про оранку Гордійчин, не знала, що йому й сказати: умовлялися за хлопця, що пастиме—орати й ті клапті, а тут...

— На чорта й краще,—сказала вона:—пас-пас ціле боже літо, падав за скотиною, а в тебе совісти знайшлося тільки панську десятину виорати?.. Ми-ж умовлялися..

Петро дивився в землю і твердо:

— Умовлялися—одно, а робота—друге.

Марта запеклася й безпорадно мовчала; тоді з кінця жоросту підвівся тонкий, білявий, з різкими рисами обличчя, Опанас, її тринадцятилітній син, і злісно сказав Петрові:

— Як така балачка, дядьку, то чорти вам більше пастимуть, а не я: виорали на панському, і кінець! А сьогодні я вже не пожену.

Гордійчин не ждав такої рішучої заяви, але коли помітив, що Марта теж згоджується з думкою хлопця, почав його залякувати:

— А в суд не хочеш? Гляди, бач, щоб з великого розуму дурним не став: за саму оранку треба до Покрови служити—знаєш це?

— Не сваріться... Да ладком, не треба цього, хіба не можна всовістити його?—сказала Горпинка до Марти, натякуючи на сина. Сварку слухала вона з великою насолодою: рідко-ж бувають у Лемківці такі веселі дні! «Як вишкварка та»...—подумала вона про Опанаса і затихла, бо Марта,—по очах було видно,—розлютилася і далі не змогла стерпіти:

— Подавай у суд,—кинула вона злісно Гордійчиному,—не думай так високо про свою могутність: Пшіндзьовський кращий був, та зуби поламав, а таких панів, що бублик у руці держить, а чорну лусту хліба прасує—знаємо!

Це була найбільша образа Петрові, бо про цей бублик усе село говорило.

— А-а, ось якої ми! Зраділа, що десятину землі чужої дали? Думаєш—чужі сльози злидні виплачуть? Не безпокойся, недовго вже зосталось царствувать: прийде ще коза до воза, та смердітиме погано... Ось поназдивившись, — загрозово скінчив Гордійчин, — коли не прийдеться руки цілувать, щоб простили люди за чуже добро... Злидні!..

І він, сердито вигукнувши лайку, пішов кутком до Горпинчиних сипів.

Горпинка була задоволена неділею: такий прехороший день удався, так багато новин, і ця сварка з Петром; ще хотіла розказати Марті сон позавчорашній та, мабуть, не треба буде... «Б'ється козачка, як риба тая,—загадала вона;—ні, не вміє шанувати заможних людей, не змалюється, хай попухне на картоплі—ласкавіша стане»...

«Ногу,—рішила Горпинка,—треба неодмінно погризти; з паляницею, коли пришло оцього лобатого Опанасика: «сьогодні нема печеного»,—хай походить».

— Мабуть, Марто, зроби вже мені ласку—погризи,—пиду і собі додому,—сказала вона, підвівшись та хруснувши ногою, нахилилася й потерла рукою чорну кісточку, мов грудку землі...

— Письмо від Митра прийшло,—сповістив, нахилившись до матери, Опанас; але Марта заховала свою радість і перервала його, щоб одправити Горпинку, і сказала:

— Ідїть, бабо, додому, та другим разом, як ногу обмиєте. Я хоч до церкви не хожу, а неділю святкую: прийдїть у будень,

Горпинка образилася:

— Чудасія, прямо! Хіба це довге діло—пополоскати в казанку—пхи!.. Забилася такий світ: чи ти смієшся, чи що?

— Я не сміюся давно вже, а гризти сьогодні не буду вам—і Марта стала у воротах та ждала, як видно, коли попрощається Горпинка.

— Мамо, Опанас каже, що наша теличка пополовала сьогодні,—сказала Варка, але на неї зо-зла глянув Опанас і вона злякано замовкла.

— Дурна ти,—одказала їй мати.

«Неодмінно,—рішила Горпинка,—з Петровим бугаєм... О, ця нужда любить дурничку!... Треба сказати йому, як застану».

Вона в-останнє згадала про ногу і дала виговір Марті:

— Не знала я, що Вовкова дочка така вередлива: бач, погидувала ногу гризти... А може колись прийшлося-б, бо в тебе-ж діти?..

Марта:

— Не ваше діло до моїх дітей; прийшли, то йдїть собі з богом... (під три чорти, де й ті два,—добавила вона до себе) зачинила перед самим Горпинчиним носом ворота і пішла, не попрощавшись з нею, до хати.

Опанас жваво підняв із землі кдунок із сонячниками та сапет огірків і поніс їх до призьби; Горпинка постояла здивована хвилину зо-дві, плюнула тричі проти воріт, і швидко-швидко задріботіла вулицею; хлопець догнав її лайкою:

— Ще плюється—такі вже драглі...

Його докірливо спинила Марта:

— Не займай, сину,—вона тобі не панібрат.

— А чого-ж вона плює? Що багата, думає?—сердито та схвильовано казав син матері, коли йшли до хати.

III.

У хаті гули мухи, мов два рої бджіл у вулику, і коли махнула руками Варка коло столу, то вони знялися—осінні та в'їдливі, і почали по вікнах дражнити сонце...

А воно освітило хату, і подушки на полу чорні розпарило, що аж дишуть, здається, важко, бо хата мала, стара і в кутках мокра: літо пройшло, а на покуті—як стояв ще з зими заплаканий Микола-чудотворець, та й зараз іще сльози ті не висохли; рушник на святому старий, давно пратий, і квітками з пшениці та плетеними хрестами обтиканий...

На сволоці, мальованому жовтою та зеленою фарбою, лежить дві-три книжки, а проти них, на поколупаній грубі,—тістом примазаний, висить портрет Шевченка: Варка хотіла помазати грубу та замазала йому кожуха, і Опанас тоді сварився і наказував—ніколи не займати, що не вміє...

Коли всі з хати розійшлися, то Варка плакала, вмиваючи Шевченка, і приказувала:

— За вас, діду, і мені од Опанаса попало...

А він теж посмутнів, і висить у Мартиній хаті—такий журний, наче тільки-що виплакався, і сонце стріляє йому з вікна просто межі очі...

Під ним тихо сіла Варка, коли Опанас матері письмо читав, і слухала так пильно, що коли згадав Дмитро про неї, та ще за чоботи—розплакалася, бо ніколи ще вона не бачила таких рясних сліз у матері, як із того письма:

«Дорогі мамо, сестро, і ти, Опанасе! Пишу цього листа до вас аж із китайської паниці. Стояли ми полком у Байкальських горах, а це прийшов приказ, та пішли на своїх кудих конях до паниці. Я дужий та здоровий, і школу кавалерійську скінчив... І веселе товариство наше, бо, мабуть, у полку найбільше нас із України...

— Так чудно пише, що й розібрати трудно, — промовив Опанас, і далі:

...І гаолян, більший за наш очерет удвоє, листатий, де стоїть бідний ходя, наче в сурму приграє нам, як заведуть хлопці: «Та веселая та доріженька», або співають ще часто: «Дадуть тобі, мій синочку, ще й казенну рушницю»... Це їх вивчив тут один учитель такої.

Хлопець поклав листа і радісно засміявся:

— Який, думає, що в нас такої не співають!

Але мати сиділа смутна і просила читати:

... Дійшла до нас звістка з України, що недорід у вас, і так мене прибила, що коли згадаю нашу Лемківку вбогу, та ваше, мамо, поневіряння по чужих роботах, — наче обценьками хто здавить серце... Чи помагають-же вам із комнезаму, — треба, щоб помагали, бо такий закон є для тих, хто служить у Червоній Армії...

— Сину, сину, — яка тая поміч? — проказала в півголоса Марта; ріби жалілася синові, казала:

— Пішла до зборні: виоріть хоч поле, а голова знитився, та: «самому треба наймати»...

... Рідко, Опанасе, пишеш до мене письма; чи може забагатів, чи може прошей на папір немає?..

— Таки догадався,—осміхнувся гірко хлопець.

Мати витерла заплакані очі.

... Отож посилаю вам червінця та справте чоботи Варці, хай не бігає за скотиною боса, бо скоро осінь — підуть ранки холодні, росяні... Не забудьте-ж, мамо, справить їй хоч поганенькі пришиви... — Уже й тепер холодно... — заплакала на лаві Варка, але побачила строгі очі Опанасові, повні жалю — змовкла.

... Хоч-би батько живий був, бо тепер-же ви там, як та мошка дрібна: нікому ні заступитися, ні допомогти...

Опанас, при цих словах, коли вголос мати заплакала, розхилив свої брови і став з розкритими очима, наче збирався вступити з кимось невідомим, але сильним, у бійку.

Він сказав до матері:

— Чого це ви? Не люблю, коли таке пише... Не пропадем, хай не радіють...

І на слова його:

... Та не сумуйте, мамо, хай підросте трохи Опанас (чи ви його посилає те цю зиму до школи? Пошліть безпремінно): я приїду додому, як нічого не буде... Хіба тільки ми бідні? Он є такі китайці, що тільки сині штани та сорочка, а то все — нужда ззіла, бо скрізь іще «одному з пельки пре, а другий з голоду зацвітає»... Марта подивилась на свою дранку-кохту, що лежала коло Варки: — Мабуть, сину, і ми не кращі за китайців тих бідних...

... А ти, Опанасе, шануй Варку, та живіть тихо — не сваріться з матір'ю, бо вони й так у нас згоріли, як та суха трава: за батьком нас доглядали та добра не зазнали, а підтопталися — ще краще стало. Чи хватить-же у вас хліба до нового? Та не забудьте, мамо, справити, як получите гроші, чоботята Варці: хіба вона не заробила за літо, спотикаючись за чужими овечками?..

— Заробила... Заробила, сину... — витерла великі сльози Марта, а Опанас іще дочитував:

... Пригортаю всіх та цілую. Ваш Дмитро».

Марта, коли Опанас скінчив письмо, наче помолоділа надіями сина і пішла до печи рівна та бадьора, щоб дати пополуднувать дітям: і жаль, і радість, як сполохана птиця, забилися під серцем:

— А на що вже ти, Опанасе, вивчишся? — поспитала вона сина.

Хлопець стояв посеред хати — такий був розпалений, що ніби хто поклав до його очей дотлівать жар, а на лобі провів смужку, і вуха облив калиноювою юшкою — такі червоні...

Він сказав матері:

— Ні на що я не хочу вчитися, аби вмів їздити автомобілем... О, я ту машину глядітиму не так, як скот ваш, ні, я її буду так чистити, так ходити коло неї, що коли бігтиме, то не кричатиме, наче недорізане порося, а вигукуватиме...

Варка при цих словах засміялася і перекинула крик машини: ків-ків-ків...

Мати поставила на стіл миску і Опанас та Варка, що пасла овечки, почали залазити за стіл; полуднували нашвидку, сьорбнувши борщу

по ложці (хотіла-ж Марта купити сьогодні хоч олії на базарі, але гірків тих понавивозили—розминутися не можна, і вона продала свій клунок за 20 коп. та на всі пшона торбу сторгувала, і два фунти соли—отакий базар!) і пастухи її почали чистити гірки, посипати густо сіллю і хрумкати.

І Опанас, пополуднувавши, не дякуючи богові, як це почала за ним примічати Марта,—взяв з лави її драну кохту, в якій одпоров стан і носив замість піджака (свого старого піджака він зберігав для школи), надів її уже в сінях, зайняв свою телицю, ляснув, чи зо-зла, чи з радости на вулиці нагайкою, і погнав, займаючи займанки у сусідів...

А Марта довго стояла за ворітьми—проводила очима дітей; її Опанас у кохті, наче той чорногуз, ступав у білих штанях за скотом, і голова хлопця була схилена до землі, як той колос, що серп не зрізав на межі...

— Я вже ту школу, сину, виплачу тобі, а приймуть...—приказувала сама собі мати, додавала:—нехай на злість багачам лемківським, що синів докторами та артистами виводять, мій хоч автомобілем їздитиме!

І пирхкав, голосно заспівував у Мартиному серці той автомобіль, що її Опанас правити ним збирався; вона, як мати, загордувала своїми синами, що не чула, коли новобранці з неділею привітали, а за Гордійчиного Петра левадами затяг котрийсь тієї самої, що в письмі син згадував...

Вона загадалася:

— А мій-же Дмитро так тяг, що коли співав—і старі слухали...

І прийшла до неї за ворітьми стара, ще од баби своєї, мабуть, за сто літ, пісня—така, що ніхто вже її в селах ніколи не заспіває, хіба лише мати, як розплачеться:

«Ой, пустила синів за ворота,

Як тих соколоньків...»

Хотіла заспівати Марта чи з горя великого, чи з радости, але не було голосу, і не до лица старій співати.

Валеріян Підмогильний

(1901 р.)

Народився р. 1901-го в с. Чаплах, на Катеринославщині, в селянській сім'ї. Середню освіту здобув у 1-й реальній катеринославській школі, яку закінчив р. 1919. Після того вступив до університету, але не закінчив його і з 1920 р. вчителював спершу в Катеринославі, потім у Павлограді. З 1921 р. працює в Києві в видавничій справі.

Писати почав ще в середній школі, вміщаючи свої оповідання в шкільному журналі під псевдонімом «Лорд Лістер» (наслідок, як признається письменник, божевільного захоплення пінкертонівською літературою). Перші друковані оповідання «Гайдамака» та «Ваня» з'явилися р. 1919 в катеринославському журналі «Січ»; потім друкувався в журналах «Шляхи Мистецтва», «Нова громада», «Червоний Шлях», «Життя й Революція» та інших. Р. 1919 вийшла перша збірка оповідань «Твори» т. 1, а р. 1924 друга збірка «Військовий літун».

Серед сучасної молодого української белетристики В. Підмогильний позначається, як вдумливий, спостережливий і серйозний письменник. Не всі твори його, особливо з ранньої доби, стоять на високому щаблі художніх досягнень, не всі вони психологічно умотивовані, але просто, без претензійних викрутасів побудовані, вони дають правдиві малюнки сучасності. Манерою писання Підмогильний продовжує реалістичну школу укр. літератури (Дорошкевич), але найцінніша риса його писання, то певна культурність форми, яку засвоїв Підмогильний від нової європейської новели (переважно сучасної французької).

Належить він до групи «Ланка».

Історія пані Івги.

З 1905 року, коли селяни вбили в маєткові її чоловіка, пані Івга Нарчевська перебралась до міста.

Смерть чоловіка її не стільки вжахнула, скільки здивувала. Село зробилось їй незрозуміле, а селяни то й зовсім. Тридцять років прожила пані Івга на селі—й увесь час селяни здавались їй надзвичайно лагідні. Принаймні такими вона бачила їх, коли вони приходили з якимсь проханням. І раптом дике збурення, палії, руїна і нагла чоловікова смерть.

Пані Івга покинула маєток і оселилась в місті—найняла невеличку кімнатку на тихій вулиці, нікуди не виїздила, нікого не приймала, тільки гуляла часом сама ввечері, а вдень читала книги. Обідати їй носили з їдальні.

А в маєткові лишився син Андрій. Він був на батька схожий—так само упертий і певний. Його не здивувало село—він приїхав на другий день, як батька вбито, і вже не покидав маєтку. Почав буряки сіяти, цукроварню поставив, свині розвів, молочарню—інтенсивне господарство, казав він.

Матері висилав гроші, а то й сам заїздив вряди-годи.

— О, маман, ваша соціялістична книгозбірня шириться,—казав він, розглядаючи книжки на її столі.

— Так, André, шириться,—зідхаючи відповідала пані Івга.

А виїжджаючи, пан Андрій цілував материну руку й казав:

— Сподіваюсь, маман, що ви врешті покинете свою келію й переїдете до мене. Ваша кімната наготові.

Селяни, що привозили їй з маєтку сало, масло то-що, так само прохали її повернутись.

— Ідьте до нас,—казали вони: — може легше буде. Дуже нас Андрій Степанович у шори взяв. Воно, як подивитися, так і нічого ніби, і заробіток єсть, а не по совісті, вибачте...

Пані Івзі було це боляче невимовно. Одного разу вона наважилась і сказала синові:

— André, до мене доходять чутки, що ти селян експлуатуєш дуже... Мені соромно за тебе. Ти такий освічений, розумний...

Пан Андрій здивовано низгнув бровами:

— Маман, ось плоди вашої самотності!

Але пані Івга постановила висловити йому все. Вона підвелась, скинула з себе турецьку шалю, з якою не розлучалась ніколи, й урочисто заговорила:

— André, ти повинен розуміти, що так тягтися не може. Я не буду посилатися на наукові засади. Але хіба ти не почуваш, що повинна бути криза? Все буде зломлено. Невже батькова смерть тебе нічого не навчила? Хіба в тобі немає—даруй це слово,—почуття справедливості? Послухай мене, віддай землю селянам, а сам візьмись до чесної праці. Не будь експлоататором!

Пані Івга хвилювалась дуже. Вже-ж чи не цілий рік вона збиралася висловити це синові й не раз вона складала в голові цю промову. Пан Андрій спокійно вислухав її, почекав хвилинку, чи не скаже вона ще щось, а далі промовив:

— Маман, вам треба серйозно подумати про свої нерви. Доконче потрібно вам змінити спосіб життя. Щиро раджу вам виїхати на час за кордон чи до Криму принаймні.

Він поїхав, поцілувавши матері руку, а пані Івга зідхаючи прошепотіла:

— André, ти мене не розумієш...

Прийшла війна. Дев'ять років, які пані Івга прожила в своїй самотній кімнатці, зробили її обличчя блідим, а очі блискучими, як у кокаїністки. Довгі пучки на її руках світили тоненькими кісточками й вона притискувала ними до прудей турецьку шалю. Сусіди ненавиділи її за мовчання й урочистий вигляд. Ніхто не розумів її життя, ані думок.

Пан Андрій їздив автомобілем і був головою місцевого відділу союзу городів. Раз на два тижні він робив матері візиту і привозив фруктів та цукерок.

Коли війна почалася, пан Андрій сказав матері:

— Маман, може ви пішли-б працювати в один з моїх шпиталів? Таку працю тепер вважають за *bon fon*. Я був-би вдоволений, а ви може дали-б у такий спосіб вихід вашому почуттю до страдників.

Пані Івга похитала головою:

— Ох, André, не плутай мене у військові справи. Я чекаю кризи.

Коли криза прийшла, пані Івга почала вже кахикати, але очі її запалали ще дужче і вона ще щільніше загорталась у свою шалю. Старечі сили не дозволяли їй поділяти народню радість на мітингах, але коли повз її вікно випадково проходила маніфестація, губи її складались твердо і руки напружувались. В глибині душі вона шепотіла:

— Благословляю тебе, народе!

Син довго не приїздив, а вона чекала його з нетерплячкою. Аж ось він приїхав. Пані Івга з притомленою радістю спитала:

— André, ти почуваш?

— Почуваю, маман, — ввічливо одповів пан Андрій: — але ви, маман, погано виглядаєте. Може треба звернутись до лікаря?

— André, — прикро відповіла п. Івга: — хто вважає на хворобу в такій величній хвилі? Я про инше гадаю. André, часу ще не втеряно; ти ще можеш спокутати несправедливість свого життя — віддай маєток селянам, а сам вступай до с.-д. Я благословляю тебе на такий хвальний вчинок.

Пан Андрій вклонився.

Мені дуже приємно, що ви турбуєтесь про мене, маман! Але вибачте, я свого життя за несправедливість не вважаю, спокутувати його не збираюсь і до с.-д. мені вступати не личить. Я, маман, боротись буду.

— Боротися! — гукнула пані Івга: — проти народньої стихії? André, згадай про батька.

Пан Андрій засміявся.

— Народня стихія! Вітер—теж стихія, а, проте, вертить млини. Та й з якої речі я мушу поступатись маєтком. хоч-би нарід і мав на його якісь права? Права, тамап, замало, щоб щось здобути. Вибороти треба.

Після цієї візити пан Андрій зник—більшовики прийшли.

А пані Івга зазнала в цей час багато пригод.

Коли в місті запанували більшовики, сусіди виказали на ліні Івгу в Ч. К. — їм кортіло, щоб стару буржуйку потрусили. Але трус не справдив надій сусідів.

У старої буржуйки не знайдено нічого компромітуючого.

Проте, домкомбід взяв кімнату пані Івги на облік, наклав на двері печатку, а пані Івга опинилась на вулиці. Всі були вдоволені, що старій буржуйці таки дошкулили.

Пані Івга прийняла знущання спокійно і, йдучи вигнана через місто, гадала:

— Я повинна спокутати гріхи свої й синові перед народом. Навіть як-що я з голоду помру, то це буде доцільно.

Вона зовсім приготувалась до голодної смерті, але на вулиці зустріла свою колишню покоївку Настю.

— От, гаспиди,—гукнула та, коли пані Івга розповіла їй свої пригоди:—от розбійники нехрещені! Так переходьте до мене—якось житимем.

Настя була жінка рахубиста, в більшовиків не вірила і зразу збагнула, що пан Андрій їй добре заплатить за матір. Але пані Івга похитала головою:

— Як-що я лишусь жити, Насте, то що я робитиму в той час, коли будеться нове життя? Я не можу сидіти руки склавши.

Настя замислилась. Важко було підшукати для пані відповідну працю.

— Як-що вам важко буде, промовила вона нарешті,—то навчите мого Серьогу грамоти.

Ця ідея припала пані Івзі до серця.

Виховати сина народу! Передати йому ті знання й досвід, що вона набула за довгий вік, передати вивищені думки—і тим хоч трохи спокутати гріхи роду.

Пані Івга погодилась.

Настя поселила пані Івгу у «великій хаті»—так вона звала вогку й темненьку кімнатку поруч з кухнею, де сама жила. Пані Івга не мала з собою навіть постелі й спала на лаві, застеленій рядниною, а вкривалась своєю шалею. З кімнати не виходила, бо вже морози стали, а кашель її не покидав.

— Яка я вдячна вам, Насте,—сказала пані Івга—що ви дали мені притулок і доручаєте мені виховати свого сина. Я справджу ваше довір'я.

— Щастя боже,—відмовила Настя:—чуєш, Серього?

Тринадцятилітній Серьога, син народу, був розбещена дитина вулиці. Хати він не дуже держався, тасав десь, а додому прибігав хліба перехопити. Пані Івга одразу внесла дисонанс в його життя: віднині він повинен був дома сидіти та вчитись. Так мати сказала, а щоб її слово було міцніше, вона вибила Серьогу ремінем. Серьога нишком прозвав пані Івгу «шлюхою в хустці» і зненавидів її всією силою своєї вільнолюбної душі.

За кілька день здобули книжки і пані Івга з глибоким почуттям обов'язку перед Серьогою, взялася до навчання. Вона сказала йому:

— Серж, ти повинен відчувати, що нова доба вимагає від усіх таких, як ти, — покидьків капіталізму, — як-найвищого розвитку розумових здібностей. Інакше пролетаріят перемогти не здоляє.. Будемо-ж учитись.

Але Серьога прикинувся йолопом, висолопив язика й гарчав по-собачому.

Пані Івга була спантеличена. Вона ще завзятіш взялася намовляти його. Тоді Серьога зробився серйозним і спитав її про значіння слів, які часто вживають сердиті візники.

Пані Івга в розпачу стисла руки й гукнула:

— Яка безодня темряви й зіпсутости!

Вона урвала лекцію, сіла в кутку на свою лаву й довго міркувала про те, як найкраще взятися до виховання такого хлопця. Вона знала, що це — обов'язок її життя. І шкодувала, що їй бракує підручника педагогіки.

Ввечері повернулась Настя (вона на поденну прати ходила) і, розпитавши про наслідки вступної лекції, знову безжально вибила сина. Серьога мовчки зніс, але прокляв пані Івгу й запекло постановив дошкулити їй.

На завтра, коли мати пішла, він тихенько повісив над дверима до кухні великий цебер з льодовою водою та прив'язав його мотузкою до дверей, щоб перекинувся, як двері відчинити. А тоді лагідно покликав пані Івгу до кухні.

Вона вийшла і вода з цебра вилилась їй на голову. Серьога плигав, регочучи, до стелі, а пані Івга сіла на свою лаву й трусилась, бо не мала в що передягтись. Але в серці її злоби не було. Вона шепотіла:

— André, зрозумій мене! Я даю відповідь за гріхи всіх наших предків.

Коли повернулась Настя, вона лежала вже й палала з жару. Кашель рвав її груди. А на ранок душа пані Івги покинула тіло.

1923 р.

Б. Антоненко- Давидович

(Справжнє прізвище Давидов)

(1899 р.)

Народився р. 1899 в робітничій родині в м. Ромен на Полтавщині, але дитячі роки провів у Росії, куди батько виїхав, шукаючи заробітків. Середню освіту здобув у охтирській (на Харківщині) гімназії, потім учився в університеті, але його не закінчив.

Писати почав з 1922 року, а друкуватися з 1923 в кооперативному журналі «Нова Громада», під псевдонімом Богдан Вірний.

Р. 1925 вийшла перша збірка його оповіданнів «Запорошені силуети».

В цьому збірникові молодий автор не дав ще чогось цілком відстояного й дозрілого, але збірка ця показала, що письменник стоїть на шляху до майстерности.

Поки що в оповіданнях багато робленого, надуманого, а тому художньо-фальшивого. Часом помітно, як письменник робить цілі сцени, а не вони органічно виливаються в ході самої дії. Прийомом такого роблення, як уже й зазначала критика, є у письменника зайвий ліризм, що не збільшує і не концентрує вражіння, а зменшує його, емоціонально знесилює.

Належить Антоненко-Давидович до групи «Ланка».

П е г а с.

I.

Це був звичайний полковий пес. Сіра, наче посипана попільом, кудлата голова його трималась гордовито завжди вперед, а хвіст—найпевніший манометр собачих настроїв,—то крутився бубличком, то випростувався рівним кілком, відбиваючи тонкі нюанси його щасливого, безтурботного життя.

Він з'явився серед похмурих казармених стін невідомо відкіля, його порода й походження не були записані в полкових аналах, але Пегас— його ім'я з легкої руки капітана 2-ої роти—став невідлучною частиною полку, його прикметою й, навіть, окрасою. Довгими буднями полкової нудоти Пегас вилежувався в канцелярії, вряди-годи вирушав з другою ротою на муштру—він несвідомо, швидче по інтуїції прийняв над нею моральне шефство й регулярно двічі на день його кудлата постать з'являлася на кухні для забезпечення свого урівноваженого настрою офіційного військового вигляду й енергії в романтичних пригодах. О, ці романтичні пригоди! Коли-б знати охочого описати їх—вони могли-б скласти порядний зміст до авантурного роману, але обмежимося на цей раз, сказавши, що в цій поважній царині свого земного буття Пегас мав певні привілеї не лише над дворовими, захлялими цуциками, але й над мисливськими понтерами, лягавими й хортами.

Пегас був полковим псом і не дарма-ж він мав таке сильне протеже в особі капітана другої роти й, навіть, самого полковника.

Але бували дні, які звичайно означались у табелі полковим святом, або «тезоіменитством», і тоді Пегасове життя набирало враз висновків існування сірих, буденних днів, підносилось на верховини собачого щастя, згорда оглядало весь нужденний, земний, невійськовий світ аж доти, доки не сходила за музикою ніч і на ранок безконечною чередою не ліхалися у двері канцелярії знову порожні, казенні дні.

Це відбувалося так.

Уранці полк батальйонами йшов до церкви, і Пегас бадьорий, енергійний, як унтер-офіцерська виправка, підтюпцем біг позаду. Він добре знав своє місце, пильно тримався його й ніколи не дозволяв собі зневажити дисципліну.

Коли-ж довгими рядами салдати машиново здіймали кашкети і йшли в середину церкви, Пегас без усякого сумніву й ніяковости блукав, озираючи, чи все гаразд, по цвинтарю. Не входили-ж туди рядові — Шах-Тахтинський і добре знайомий Пегасові Фелікс Гробицький—ну чого-ж було-б йому зупиняти свою думку над таким, врешті, невеликим питанням? Пегас знав, що суть свята ховається не тут, серед сизих хмар такого неприємного диму, від якого він, нагевне, чхав-би. Ні, свято розгорне свої груди й виставить на подив невійськових позолочене крицеве серце там, на майдані, коли морозні гілочки перетне сурмовий баритон:

— На кра-а-ул!...

І залізним парканом стануть багнети перед шерегом сірих, тупих людей. Тоді здалека, з-під брами, на якій намальовані такі чудернацькі люди, що Пегас без соромливості задере злегка задню ногу й «оправиться», вийде старий полковник з дрібненькими хрестами на грудях колесом, а Пегас буде в струнку стояти на правому крилі. Він байдуже, але з виглядом офіційної уважності вислухає кілька рипучих привітальних полковничих слів і, коли рушать батальйони й штаб-офіцери зійдуться навколо полковника, Пегас вільно й, навіть, трохи фамільярно підбіжить до гурту й, весело махаючи хвостом, буде чекати, поки

не моргне сивий полковничий вус і сірі, круглі, дупаті баньки не зупиняться на Пегасовій морді.

— А-а, і ти сукін кот!..—це по-святковому, а в будні: — у-ух, сукін син!..

І кілька легких ляпасів по шиї.

Далі знову батальйони потонуть у перспективі широкої вулиці, а Пегас галопом полетить до кухні. Він заздалегідь смакує пах святкового маслака, що кине йому кашовар, і свято набирає для нього, врешті, справді глибокого змісту.

Ввечері Пегас піде обдивитися навколо казарму, і хто зна, які думки сідають вечірнім пилом у його кудлатій голові, коли він устатиться своїми серйозними, розумними очима в похмуру, казармену браму. Якось не до речі серед сіро-жовтих мурів стоять по обидва боки дві білі товсті колюмни, над ними випинається вгору чорна, наче із надгробка дуга, і мертвою печаттю до неї прилип великий, кам'яний чорний орел. Здається, отут вітають тіні Суворова, Скобелева, Драгомирова і чи не вони звязали мільйони свіжих, здорових людей у сірі, незграбні шинелі й замкнули печаттю кам'яного орла?.. Пегас не знає цього. Та це й непотрібно знати звичайному полковому собаці; тільки чи сумніви, чи жаль лягають лепехами в його грудях, коли фельдфебель б'є по пиці на «словесності» Фелікса Гробицького, а той упалим, чужим голосом ніяк не впорається:

— Солдат—слугар от'єчества...

Фельдфебель злісно повторює:

— Уп'ять—«слугар»? Я тобі покажу «слугаря»!

Тоді Пегас ніяково пустить долу свого засмученого хвоста, рот вишкірить поблажливу, гірку посмішку, й він сумний піде геть.

Але в душі Пегасовій сидить мілітарист. Він—лише маленький гвинтик великої машинерії озброєного колективу і свої індивідуалістичні чуття він гордовито кладе на вівтар військової моци. Бо що-ж там, за цими похмурими, але такими кремезними, як віки, мурами полкової казарми?—Хорти, лягаві, пригноблені дворові, яким ніколи не збагнути слави табельних днів і гонору полкового собаки.

Пегас легким рухом хвоста здухне решту сумнівних пісчинок і чи з туги, чи так просто буде чигати нагоди наскочити на випадкового полохливого цуцика, або піде до першої звичайної суки.

II.

... Час хутко пробіг, коли весь полк убгався в довгі валки вантажних вагонів, і десь під низом цокотіли по рейках колеса, і якимось дивовижно під Пегасовими ногами хиталась з боку на бік дерев'яна підлога. Пегас був ошарашений. Правда, спочатку полк прийшов стрункими рядами по вулицях. Це було цілком звичайно, але чомусь з'явилися нові, невідомо відкіля, бородаті, навантажені люди. Потім—наче пустила дисципліна віжки: салдати вільно ходили коло вагонів, балакали з чужими... Десь, невідомо для чого, вдарив дзвінок, і жалібно, наче прощалась на смерть, застогнала сурма. І раптом потекли сльози. Пла-

кали бородаті, молоді, свої й чужі. Пегас знав людські сльози; він не раз бачив, як у закутку плакав такий симпатичний Фелікс Гробицький і йому було його шкода, але полковий пес стримував свої почування за сірою вовною й тільки хвіст скрушно спускався додола.

Тепер-же Пегаса захлинула хвиля сліз і важкі зідхання шарпали його спокій; він для пояснення підбіг до полковника, який обіймав товсту пані, й лизнув у руку: полковник суворо крикнув:—«Пішов вон, падлец!»—і товстий каблук грузько в'їхав Пегасові під ребра. Коли денщик загнав його в вагон, Пегасові стало ясно в глибині зневажених почувань, що діється щось незвичайне й величне.

Врешті, Пегас погодився з підлогою й розгвинченими днями: навколо були ті-ж самі озброєні люди, і кашовар частіше викидав смачні маслаки.

III.

Одстукали колеса невідомий маршрут і—під ногами знову тверда земля, тільки що за край? Хмурі села жебраками запобігливо виглядають під сонцем, якісь чужі люди риють для чогось без краю довгі ями, і тільки навантажені салдати спочивали, як і колись, після муштри.

Пегас разом з офіцерами побіг обдивитись свіжі шанці, він обережно понюхав краєчок розпанахтаної землі, але це була робота чужих і він поставився до неї скептично й навіть погордливо.

На шляху сновигали автомобілі, як і вдома, тільки чомусь надто часто грохотів і наближався ближче грім і не було дощу. Пегас одніс це на чудернацьку особливість нової країни й сновигав по всьому селу для орієнтації, але полк рушив далі. Чого так поспішають люди? Пегас задоволено помітив, як з кожною верствою зникали чужі й по всіх шляхах і полем сунули тільки військові.

Під лісом полк зупинився, й—що то за блискавки ляскають на обрію? Тоді говорив щось до салдатів старий, зашнурований ремінцями полковник, і друга рота, розсипавшись ланцюгом, пішла на бік. Пегас по старій звичці кинувся до капітана, але той і не глянув.

Перебрали по коліна якусь річку, спустились у яр і вилізли. Ліворуч шмигнуло в долині й зникло якесь село—хіба збігати обдивитись?... Що за джміль свиснув над головою?... Другий, третій... Пегас настобурчив вуха. Застогнало знову. Він з силою підскочив і клацнув щелепами, намагаючись піймати. Нема... Свиснуло знову. Салдати кинулись на землю й почали стріляти. Раптом—цілий рій. І десь молодію луною над лісом: та-та-та...

Пегас глянув набік і вражений оступився: Фелікс Гробицький пригнув до забрудненого червоним живота ноги і з болем, одкинувши голову, застогнав.

Пегас підбіг до нього й ніжно понюхав краєчок чобота. Пахло кров'ю... Фелікс напружив останні сили, підвівся на руки й просто на захід пірнув його туманний зір. Очі йому помутніли, голова хилилась, він з огидою одсунув безсилими руками свою рушницю, глянув ще раз і впа.

Пегас з жалем лизав його бліде, посиніле лице...

А над головою і з боків стогнали кулі, попереду падали нові салдати й раптом з грохотом-свистом розірвало повітря й упало позаду щось важке, завовтузилося під кушем і на хвилину почорнів світ: летіли вгору галузки, земля і чиїсь ноги.

Пегас з жахом одскочив, дико завив і, коли шарпонуло над головою повітря знову, він кинувся на-осліп назад, де зник за ліском штаб.

Десь у глибині крижаних грудей Пегасові стало ясно, що починається невидана, жаклива й незрозуміла війна...

IV.

В ті дні гулом важких гарматних коліс рипіла на захід перемога.

Вона лисніла на новеньких погонах прапорщика, на заллятих сонцем львівських улицях, на золоті розгорнутих стягів. І знову, як колись удома,—шнуровані батальйони й просто, на захід:

Взвейтесь, соколи, орлами,
Полно, полно горевать.
То-лі дело—под шатрами
В поле лагерем стоять...

І рівний удар сотень чобіт темперує рідне, дороге, як пах салдатської онучі:—Ать-два! Ать-два!...

Пегас розумів, що доля перемоги належить і йому. Так!—він старий салдат великої армії й, потрапляючи під музику, він також відбиває загальний ритм військової перемоги:

Ать! Ать! Ать-два! Ать-два...

Це-ж було так недавно.

Вночі злились у чорній плямі криві лінії шанців і тільки часом ліньки блимали ворожі постріли. Пегас спочивав після вогненної завірюхи в бліндажі, але тоскно соталась у голові туга й кортіло розгребти дощану підлогу й понюхати того хробачка, що десь-дець під землею, ледве чутно: тук-трр-тук... тук...

Пегас нудно заскавчав, наче болів зуб, раптом скочив на ноги, гавкнув, прислухався і далі з гарчанням, безнадійно скріб лапами по підлозі. Батальйонний здивовано гримнув на нього, але Пегас на вважав. За кілька хвилин сапери заметушилися. Стало ясно:

Німці копають «сапу»...

Вранці полковник з батьківською ласкою підніс Пегасові великий шмат ковбаси, і йому по-щирості хотілось начепити на волохаті Пегасові груди Георгієвського хреста, але-ж відомо—носити собакам хрести по артикулу не годиться...

А потім—розгорнуті снарядами шанці, поламані на тріски колеса, скривавлений сірий мундир і через Львів до Перемишля лящить залізною стопою:—Ать-два! Ать-два! Левої...

І коли в резерві полковник, поголившись, митикує за цигаркою:

— До польки чи до русинки?—Пегас, розганяючи переполошенних австрійських фокстер'єрів, з легкою душею летить до забутої в

панському маєтку болонки. Повертаючись назад, трохи зморений гострими хвилями завойованого кохання, Пегас по дорозі приймає огрядний вигляд старого вояки й перед штабом знову:—Ать-два! Ать-два!...

V.

... Сумно заходять дні, наче перетліла любов, і сизими тінями вздовж тротуару лягають вечорі. Коли опережуться крижаним обручем весняні калюжі на вулиці й лихтарі сковзаються на них золотими коньками, жебраки виходять на ріг вулиці, а позаду плентається з висмиканням, спущеним додолу хвостом старий Пегас.

Жебраки стануть край тротуару вряд, сліпий вусатий витягне стару, порепану гитару, а Пегас сяде попереду перед одкритою карнаркою і устатиться сумними, старечими очима в далечінь молодого на провесні неба.

Це додає кольориту мрійности старовинним пісням, і тоді, наче з-під чорних надгробків, розритих степових могил, із чорноморського дна встають запорошені віками прозорі тіні й линуть від мерзлого каміння до далеких зір, будять заколисаний містом смуток минулого, і стиха цокає зворушене серце міщанина.

... Посадили Морозенка
На Савур-Могилу,
Дивись, дивись, Морозенку
На свою Україну...

Пегас мовчки слухає незрозумілу пісню, на очах його блищить гірка, стареча сльоза й одлітають назад чужі, похмурі дні...

Пегас зріднився з жебраками; він сам тепер жебрак. Все, що було колись у нього, полкового пса, зникло в один день, мов розтанув туман на сонці.

... Ламався фронт, тікали салдати, салдати вже інші, чужі, невійськові. Пегас останній з кашоваром приїхав до міста й розгубився. Кашовар зник, а Пегас голодний блукав по спорожнілих, мертвих вулицях. Місто принишкло, мов одяглось у жалобу, і тільки невгамований базар, пульсуючи зраня до пізнього вечора, висмоктував із улиць решту енергії і, здавалось, наперекір усьому місту—клекотів безтурботним, похапливим і веселим життям.

Пегас по течії за похнюпленими, зігнутими людьми забіг сюди. Два дні він несміливо й мляво тинявся між рундуками, не наважуючись украсти. На третій день, коли голод до неможливого стягнув йому живіт і, ніби патичками, підбивав Пегасові ноги, він винувато й ніяково підліз до якогось кошика, боязко озирнувся на здоровенну хустку перекупки. поволі підняв зубами булку й жадібно почав їсти.

Хтось кинув на нього ломаку і перший болючий удар розбив йому рештки військового гонору.

Далі вже Пегас, несміливо подобгавши хвоста, ходив понурий і принижений, і якийсь миршавий, хазяйський Собакевич дозволяв собі на нього гавкати, а Пегас, навіть не огризнувшись, мовчки одходив подалі. Пегас міг зійтися тільки з жебраками, бо ті озброєні люди з роз-

хрістаними грудьми, оперезані кулеметними биндами, з кашкетами на потилиці, були чужі, невійськові: вони ходили незграбними ватагами без погонів, вільно сміялись, лузгали насіння й курили цигарки.

Пегас з жалем дивився на довгі блискучі шаблюки коло матроських штанів, і його пригноблений погляд блукав по каміннях бруку без мети й інтересу.

Не збагнути засмальцьованій кепці в салдатській шинелі туги старого полкового собаки!...

VI.

Це був перший симптом Пегасової зради жебраків. Невідомо як, де й коли Пегас зійшовся з похмурих Доном. Дон, колишня втіха інтенданта з юнкерської школи, доживав свого віку серед рідних, старих мурів.

Давно вже немає інтенданта, немає навіть самої юнкерської школи; десь у темному кутку сараю лежать позолочені рами, шматочки полотна від колишніх іменитих портретів, половина бронзової корони, ретельно зневажена горобцями, і похмурий старий Дон з покаліченою задньою лапою, мов привид минулого, лягає що-ночі коло дорогих реліквій.

З великого будинку долітають до нього часом веселі, бадьорі вигуки, летиться молода пісня, снують метушливо по дворі самовпевнені обличчя юнаків, але це не розважить, не звеселить Дона: вже ніколи він не буде їсти інтендантського масла й білого хліба і ніколи не залунає серед старих, знайомих стін могутніми хвилями колишній гімн великої імперії...

В стінах тепер—курси червоних командирів...

Пегас забіжить на часинку в широкий двір і разом з Доном буде вичікувати випадкового шматка сухаря, що кине якийсь курсант, а потім винуватий, підобгавши хвоста й поблажливий вишкіривши рота, він повертається знову до жебраків.

І знову порожні дні, жебраки й чужа вулиця.

Гацанюк зашморгнув саквові ремінці й замислився. Сьогодні був день, коли він скінчив курси. Було чогось шкода, наче одривалось від грудей щось ціле, таке близьке, органічне. Завтра вже не буде курсів і туманна далечінь прийдешніх днів лягала перед очима. А сьогодні...

— Я червоний командир.

Гацанюк на хвилику задоволено посміхнувся, а потім пробігав тінь.

То було серед далеких снігів півночі. І його батько, слюсар ремонтних майстерень, ішов разом з натовпом до директора. Неорганізована юрба хвилювалась. Десь зривалась нервова пісня й перетиналась, виринала знову, спліталась з погрозливими вигуками, палахкотіла й гасла. Перед директорським будинком натовп правив свої умови припинити страйк. І раптом—вулиця заторохтіла барабанням дробом і просто перед натовпом блиснули на сонці холодні багнети.

Здалека перебило на хвилину барабана:

— Разойді-і-і-сь...

І далі ближче й ближче холодні багнети, сірі шинелі й барабанний дріб. Натоп дригнув, метнувся й... розійшовсь.

П'ятилітній Гацанюк притиснув до батька свою голову й завмер з остраху.

Пізно ввечері Гацанюк розглядав свою єдину ляльку—дерев'яного мальованого салдата, але вона вже не вабила його, як раніш. Батько сидів за столом у глибокій задумі, журно схиливши на руки голову, а звідусіль перлась у вікна темна, густа ніч. Гацанюк глянув на батька і враз йому стало без міри його жаль. Пригадався день, полохлива пісня, багнети. Гацанюк засоромився своєї ляльки, він сердито її одсунув, а потім скочив на ноги, схопив руками дерев'яного салдата й люто ламав йому руки, голову, тулуб. Батько поволі звів на нього свої сумні очі й тут Гацанюк, кинувши додолу салдатські останки, підійшов до батька, пригорнувся до його заялозенного піджака і нова, невідома іскра засвітила його очі. Він зворушеним голосом проказав:

— Татку! Я ніколи не буду салдатом. Ніколи!... І гуляти в салдатики більш не хочу...

То було серед далеких снігів півночі. А тепер — червоний «командир»...

Гацанюк поборов якийсь легкий подув вагання, випростав свій стрункий стан і з насолодою молодости помацав на руках м'язи. Вони напружились, як мотузи і випинались крізь вузький рукав «гімнастюрки».

— Як залізо,—посміхнувся до себе. Він глянув на новенькі старшинські ознаки й мимоволі подумав:—зайве це, а втім—хіба в цьому суть?...

Десь у коридорі сурмила збір сурма. Гацанюк легко підвівся з ослону і його погляд в-останнє перелетів крізь вікно й зупинився на старому Доні, що на трьох ногах простував до сараю. Гацанюк мимоволі запитав себе:

— Для чого, власне, ще й досі стирчить тут старий пес?—Але чи хвиля несвідомого жалю, чи старі мури одсунули від Гацанюкових очей погорбленого старого Дона й він рішучими кроками ступав по коридорі. Там сурмила збір сурма і її поклик, здавалось, бився з вузьким квадратом старих стін і тупали, розлягаючися луною, під карнизами стін молоді певні ноги.

Дон лежав байдужий під рамами, не сподіваючись сьогодні для себе нічого нового і кращого. Через відкриту браму простував до нього, полохливо озираючись навкруги і здаля обминаючи окремих курсантів, Пегас. Жебраки були сьогодні над міру люті й не нагодували його.

VII.

Сонце щедро сипало золотий дощ, на дворі сміявся визволений з-під туманної кормиги день; по бруку дзюрчали вже зовсім по-весняному метушливі струмки, а голодні шлунки погнали жербаків зранку співати на вулицю.

Пегас ліг на своє місце й ліньки вдихав байдужими грудьми свіже повітря. Його не цікавили ані перехожі, ані годовані двірські суки. Він знає, що кінчиться день—і в темних сінях його чекатиме холодний жебрачий куліш, і далі—знову дні й монотонний спів жебраків...

Пегас спокійно вмощувався на висушеній сонцем плитці тротуару, коли раптом здала—ні, це не міраж старого полкового пса: явно вздовж улиці той самий, рідний мотив, а слова—їх не розумів Пегас:

Вейтеся, красніє знамьона,
Над століцею Москвой!
Ми кадетов победілі,
Возвращаемся домой...

І чітко по бруку—сотні чобіт і таке саме могутнє військове:

— Ать-два! Ать-два!

Пегас схопився й не повірив. Його очі ковтали стрункі ряди й поколишньому піднявся вгору вічно пригноблений хвіст.

— Салдати!

Він пізнав їх досвідченим військовим оком. Але чому на головах такі чудні шапки? Вони твердим кроком сунули повз відкриті магазини, одремнтовані будинки все ближче й ближче, і просто по змордованих Пегасових грудях лещало металеве:—Ать-два...

Пегас стурбовано ступив край тротуару й зомлів.

Позаду роти їхала звичайнісінька військова кухня. Тоді майнули в пам'яті такі далекі табельні дні й, наче з домовини, засвербів у носі смачний полковий маслак.

Рвануло повітря й розсипалось пацьорками:

Ви не вейтеся, русіє кудрі,
Над моєю больно́й голово́й!

Пегас не стерпів. Навіть не глянувши на жебраків, він штовхнувши ноги, підбив із рук ціпка, забув колишню дисципліну й кинувся шалений з високо піднятим хвостом вперед до командира. Щасливий він лизнув йому руку (хіба, врешті, важно—які шапки), оплянувся з гордою навкруги й, помітивши праворуч якогось цуцика, налетів на нього, шпурнув помолоділими лапами на кучу талого снігу, загарчав і переможцем побіг далі, поперед роти навмання. Позаду заливалася канарейкою й наливала в Пегасові груди нових життєвих сил салдатська пісня, й чітко розтинало брук:

Ать-два! Ать-два!...

Осьмачка Тодось

(3/V 1895 р.)

Народився 3 травня 1895 р. в с. Куцівці, Черкаського повіту, у сім'ї бідного селянина. Самотужки довчився до посади сільського вчителя.

Писати почав змалку. За царату за поему «Думи салдата» віддано було Осьмачку до військово-польового суду, але революція визволила його з п'язниці. Р. 1922 вийшла його перша книжка поезій «Круча».

В цій книзі письменник показав себе, яко своєрідну постать у тодішній укр. літературі. Показавши себе цікавим ліриком, автор, проте, вражає якоюсь анархією та неорганізованістю і образів, і чуттів. Трохи натягнена й надумана символіка не завше виправдує щирість поетового ліризму. А гіперболізм образів (не без впливу імажинізму) ще більше звертає увагу читачеву від «емоціональності» віршу в сторону його «образности».

В останніх своїх творах поет помітно відходить від абстрактного символізму своїх перших віршів і виразно стає на шлях більшого реалізму і в виборі тем, і в способі їх трактування. Взагалі поет саме шукає свого стилю і тепер ще важко й рано говорити за нього, як за виразну, сталу літературну постать.

Регіт.

Море Середземне шумить...
Хвилями дзвонить в береги пірамід
африканських;
хлюпають ріки криваві
в долинах віків
у круті косяні береги із людей.
І чуо скрізь гомін стихій
над тілами рабів—
свист батогів!

Берегами женуть кислооких, не-
митих і голих...
Падають, гинуть, як мухи під зиму
в долинах Єгипта, Еллади та Риму

й середніх віків...
Свист батогів!

Ті повісті хижі еднаються в пісню
з димами та ревом од наших по-
жеж,
як брязкіт кадила та ладан у цер-
кві...

Свистять батоги!

Кліпає сонце
І бризкає кров аж у стелю світів!
Із крапель кривавих зростають зір-
ки;

а зорі на небі,
як в полі волошки,
зривають поети
і в'яжуть вінки
на білій чола
коханкам своїм.
Філософи мудрі моря піднімають
у чашах гранітних, на гори під сон-
це
ріки сплітають у косу землі,
а правди не знайдуть—
кровь бризкає в небо і зорі цвітуть...

Гей, земле!
Диявольський регіт твій чую
у шумі мільйонів планет,
в мільйонах віків...
І хочеться плюнуть з одчаю тобі,
земле-мамо,
щоб випекти пляму—пустелю
на спині твоїй,
як вічне тавро арештантське
і димом пропасти в безодні часу!

Л и с т.

Гарячим вітром прилетів
од батька лист,

що чорну «кригу» гряд звалив
там серед нив;

що скрізь поламани лежать
сухі поля

і села викотили жаль
на давній шлях.

По тім шляху пили курять
на цвинтарі—

вози то з мертвими риплять,
як журавлі...

І просить батько: «Як-небудь....
на пудів два»...

Я-ж тільки й можу, що від мук
тут закричать!—

Сорочка в мене та штани,
ще черевик:

п'ятою з «паньківки» сліди
я позначив...

Чиїми-ж п'ятами вгорі
на небесах

мені так світять вечорі,
як я в сльозах?...

Нічого, тату, вам не дам—
я сам як глід,—

просить до «Ар» хожу в туман
важкий обід...

А поки-що—крихти з шухляд
цвілі поїм

та пісню вашого села
хоч розповім.

А ті-ж крихти, в ночах живі,
з стола небес

хай рідний вітер на папір
мені зідме!

У таборі.

На ріках вавилонських
і я там сидів...
І. Франко.

Скорбне серце моє, день і ніч ти
болиш,
наче птиця жива на ножі тріпотиш!

Бідні діти землі перейшли старий Збруч
долю в пана однять... та й додому
не йдуть...

А вже з чорних морів хвиля впала
у степ,
кругом селищ вона скам'яніла те-
пер...

Чи ви гору нову перейдете коли...
Ой, чи вами в хатах розцвітуться
столи?

Чи над вами зійде мати-сонце ясне
і положить в рушник з хлібом щас-
тя своє?

Мабуть ваша десь кров у полоні тече
і знов землю стару й мою душу пе-
че...

Бо із кого-ж то кров, ніби другий
Дунай,
усю землю взяла у підкову заграв?..

Аж у небо дуга десь із неї пішла,
хоч і кажуть старі, що чумацький
то шлях.

Як собак табуни і ворони й круки
через гору летять аж над Київ зло-
тий...

О, як страшно кричати!.. А із чорних дзьобів краплі—кров лопотить об залізо домів...

А на площах міських в небо синє
весни
діти білі цвітуть, мов ягнята в стерні.

Білі діти мої, утікайте із площ,
бо вас мочить давно тепла кров, на-
че дощ...

Любі діти мої, сиву матір просіть,
хай дасть хустку свою, хустку чор-
ну, як ніч,—

білу постать свою у ту хустку вгор-
ніть,
щоб не видно було на вас бризків
крови...

А я серце здавлю і ножем пронижу,
нехай серце з ножа співа пісню..

Аж як польський впаде від гармат
Вавилон
й бідні діти землі там покинуть по-
лон,—

всі слова я зберу, що на небі горять,
а на півдні зірву круглу—сонце—печать.

чею людям серця на вино розтоплю
і в небесні слова, як у чаші зіллю!

Євген Плужник

(1898 р.)

Народився р. 1898 в слободі Кантемирівці, Бучарського повіту на Вороніжчині; з походження селянин. Освіта середня — 1918 р. скінчив гімназію в м. Боброві; свого часу вступив до вищої школи (Київський Вет.-Зоотехнічний Інститут), але через обставини матеріальні змушений був покинути її. За революції учителював на Полтавщині. Писати почав 1922 р., друкуватися 1924.

Виступивши на літературну арену останніми роками, Плужник відразу показав себе, як митець певно окресленого стилю, як чуткий, іноді аж до болізного, лірик. Де-яка обмеженість виднокругу—теми Плужникові групуються здебільшого навколо трагічних моментів сучасності і світлого прозріння в майбутнє, навколо настроїв трудової інтелігенції, що, падаючи в вирі боротьби, стає за «родючий гній» для майбутніх поколінь; ця обмеженість може й спричиняється до високої напруженості емоцій і глибокої щирости вислову.

Належить Плужник до літгрупи «Ланка», і останніми часами виступив з більшими речами («Канів», «Галілей»), що по суті являють просторі ліричні сповіді.

І ось ляжу...

..І ось ляжу—родючий гній—
На скривавлений переліг...
— Благословен еси, часе мій!
Навчи мене заповітів твоїх.

Розквітайте нові жита,
А на кожному колосі мука моя!..
О, воїстину час—ратай!
Славословлю його ім'я!

Благословен еси, часе мій!
О, жорстокий! І весь в крові...
— Це нічого, що я мов гній—
Під засіви твої нові.

— Бо ось вірю—зросту колись,—
І до когось житами—жни!
...Серце, серце моє! Навчись
Тишини!..

Знаю, сіренький я...

Знаю, сіренький я весь такий,
Мов осінній на полі вечір:
Тягарем минулі віки
На стомлені плечі.
Серце здушили моє—мовчи!
О, майбутнє моє прекрасне!

Чуло серце тебе вночі,
Що-ж,—нехай собі серце гасне!
Хтось розгорне добу нову,—
І не гнів, і не біль, не жертва!
Воскресінням твоїм живу,
Земле мертва!

Торгуємо усім...

Торгуємо усім, чим тільки можна—
Словами, дровами, життям, сукном...
Та на аршин лягла рука не кожна:
Як і раніше мрію за вікном...
Що я продам? Мій крам—від мрій
утома,
Безглузде серце й бідний оливець...

Річ світова і річ давно відома—
Який вже там ще й з мрійника ку-
пець!
Та знаю, вірю—через дні і муку!—
Ось підпереже землю мить така,—
І над базаром стисне мрійну руку
Упевнена долонь робітника!

Уночі його вели на розстріл...

Уночі його вели на розстріл...
Хтось тримав лихтар, мов смоло-
скип...
На неголенім обличчі гострі
Волоски...
Відалік, немов цілком байдуже
Офіцер димок цигарки плів...

Тільки неба хмарний, темний кушель.
Чув нудне і коротеньке—
Плі!
Відбулось. Мета моя далека!
Я такої смерті не боюсь!
Зійде кров, немов всесвітня Мека
Для твоїх майбутніх синіх блуз!

Розпочинає дні гудок о шостій...

Розпочинає дві гудок о шостій,
Коли роси ще вітер не допив,
А там, згорі, такі ясні та прості
Пливуть рожеві зграї голубів...
Ще пішоходи холодком укриті,
На передмісті десь ірже лоша...
І хочеться сказати кожній миті—
Не поспішай!

Але вже в'ється порох над базаром
І синьоокий ранок мов засліп—
І закипить—я знаю — незабаром
Купівля й продаж—боротьба за хліб!
І я їду, щоб десь продати м'язі
Ще від учора стомлені напів...
І гаснуть, бліднуть відблиски топазів:
На крилах голубів...

Надходить дощ...

Надходить дощ... Шумлять бліді бе-
рези,
Рвуть блискавиці сивих хмар рядно,
А дужий грім зустрів такі діези,
Що злякано дзвенить вікно!

Тікає день. Скриплять вози на греб-
лі...

Під чередою стогне оболонь...
І раптом шріт—дрібні перлові крап-
лі,
І знову вихор, гуркіт і огонь!
І вже туман пливе, бреде над полем,
Щоб за годину сонцем розцвісти,
Щоб навіть я з надією та болем
Твої старі перечитав листи!

А він молодий, молодий...

...А він молодий, молодий...
Неголений пух на обличчі.
Ще вчора до школи ходив...
Ще, мабуть, кохати не вивчив...

Так очі-ж навколо лихі...
Крізь зуби один—розстріляти!
... А там десь солома дахів...
... А там десь Шевченко і мати...

Долоню на чоло поклав;
Крізь пальці майбутньому в вічі...
Хвилина текла, не текла...
Ноган дав осічку аж двічі...

А втретє... І сонячний сміх
На драні упав черевики...
І правда, і радість, і гріх,
І біль не навіки!

Попоїм, посплю...

Попоїм, посплю... Щасливий ніби.
Роздобув собі штани нові!
Тільки очі так немов у риби,
Та на в'язах мультко голові.

Дотягнись пурну і буде тихо.
Мудреці!
Через віщо серце ніби віхоть
У чужій невимитій руці?

Плакала вона...

Плакала вона... Натомлену спину
День ховав за дахами дач.
А я з усіх фраз пам'ятав єдину,—
— Годі, не плач.

Годі? Не плач? Як це дико, їй богу!
Ой, яке мертве усе в словах!

Взяти-б серце своє—й об підлогу!
— Ах!

Скрикнула-б раптом. В одну хвилину
Бачила-б верстви моїх шляхів...
Горбив день натомлену спину
Над горбами дахів.

Микола Хвильовий

(1893 р.)

Микола Хвильовий — псевдонім видатного сучасного українського письменника, що його треба схарактеризувати, як «плоть од плоти й кістку од кісток» бурхливої й прекрасної доби революції. Народився р. 1893 в Охтирському повіті на Харківщині, скінчив початкову школу, готувався до іспиту за гімназію, але був мобілізований і кілька років пробув на фронтах — аж до фронту війни громадянської. Як робітник працював на заводах. Широкою лектурою самостійно здобув сучасної освіти. На літературну арену виступив, як поет, р. 1921, вмістивши кілька віршів у «Шляхах Мистецтва». Збірникові «Жовтень», і поруч з тим випустивши невеличкий збірник поезій «Молодість», після того поему «Електричний вік», а через рік збірник «Досвітні поеми» (1922 р.). З перших кроків Хвильовий займає серед молоді української пролетарської поезії видатне місце оригінального поета з своєрідними лише йому властивими, рисами художнього обличчя, і потім з кожним кроком зростає він, як художник. В перших поезіях переважають мотиви побутово-описові, почувається що-до форми вплив імажинізму, поволі удосконалюється манера імпресіоністична, і відзначається вплив футуризму. Але в обсягу тематики, в обсягу шукань нової художньої форми, відповідної новому життю, Хвильовому стає тісно в рямцях поезії віршованої і він переходить до художньої прози, вже р. 1923 випускаючи збірник «Сині етюди», в яких поруч з напруженим шуканням нової повістярської форми широко охоплює новий радянський побут. Поруч із малюнками, в яких гумор часто переходить у гостру іронію, в сарказм, Хвильовий вміє змалювати справжній героїзм дійсності. Художник стає багатонадійним новатором форми застарілої української прози. Не лише в змісті, але і в формі він справжній революціонер. Старе розуміння сюжету він руйнує до щенту, попереджаючи, що від нього «даремно» чекати «цікавої зав'язки, цікавої розв'язки... загальноновизнаних подвигів, красивих рухів, і ще багато чого»... Вищим досягненням художника стає краса без краси. Разом із своїми героями він «ходить по бур'янах революції, як мураль, тягне сонячну вагу, щоб висушити болото»... І читає, справді, захоплюється вірою, що «розв'язка — сонячний вік, і до нього йдемо»... Малюнки побуту, утвореного революцією, часом підносяться до найгострішого сарказму, але те не руйнує віри світлої, бо ні на одну хвилину не згасає у художника огонь горіння во ім'я революційної життєтворчості. І самий патос його сарказму звучить тільки во ім'я цієї надхненої стихії. Але на невеличких етюдах з яскравими малюнками революційного героїзму, з малюнками радянського побуту художник не

спинився; в другому збірникові його прози («Осінь») вже знаходимо твори великої синтетичної сили з поглибленим психологічним аналізом і філософським розмахом. Після «Осени» (весна 1924 р.) Хвильовий майже 2 роки мовчав, як белетрист і лише наприкінці 1925 р. з'явився в друку початок роману «Іраїда». З невеличкого уривку ще не можна робити широких висновків, але він виразно свідчить, що роки мовчання художника були роками напруженої внутрішньої праці. В «початку роману» відчувається вихід на новий шлях художньої простоти.

Революціонер з голови до п'ят, Хвильовий міцно зв'язаний з кращими традиціями української художньої літератури: можна сказати, що шукання Хвильового почалися там, де урвалися шукання Коцюбинського. Звідси і його «романтика» (посвята одного з зворушливіших оповідань «Я» — «Цвітотів яблуні»,—не лише красивий жест). Але «романтика» Хвильового має надійний ґрунт наукового марксіського світогляду, що дав незламну певність—цим переможеш...

О, рудні, ваше свято.

О, рудні, ваше свято,
Вітайте жебрака,
Приніс вам слово—злато
Яскравого Франка.

Цегельні, цукроварні
Хапайте неба смак—
Ківши несучи з броварні
І блискавку—маяк.

Родився я у клуні,
В степах мантачив сміх,
Виховувався в буйних
Просторах золотих.

Але колись заводи
Покликали міцніші,
І я в лани, городи
Встромив забуття ніж.

Поручкався з телицею,
Коню, волам вклонивсь
І до заліза й криці
Хлопчиськом покотивсь.

І дні пішли за днями,
Себе я гартував,
Відкрились інші брами,
Інакше заспівав.

Тепер іду новітній
І лине буйний спів—
Я вам, заводи рідні,
Несу вінок з огнів.

О, рудні, ваше свято,
Вітайте жебрака,
Приніс вам слово—злато
Яскравого Франка.

На цвинтарі.

Цвинтар. Шелюга. Хрести.
Братерський спокій
Тут.
Цитуйте! Прислухайтесь!

По сходах угору все вище і вище,
Неначе сама невидима доба
На темне підбанне високе горище
Теленькати лізе дзвонар.

... І раптом—
Гармати, тріск кулеметів
І вереск в блакиті:

— Нема неба,
Нема!
Єсть—
Бороть—ба!

За обрієм зима.

Посьолок на горі, а там — завод сизий,
На серці пелюстки, так тепло-тепло: мак.
Вже одцвірінькав птах свої жагучі меси—
За обрієм зима...

За обрієм зима, а лебедині крила
Не видко на шляхах — жевріє листопад,
Але і промінь-цвіт не намантачить рала:
Захворів у степах!

Добраніч! У вирій, ми, гуси, простяглися,
За вами й я туди (вовтузиться сумнів),—
І, завжди так в житті: до сонця несемося,
Лишень затихнуть десь палкі його пісні.

Лосунем поплигав вітрець жовто-осінній,
Росте на думці дуб з голісіньким гіллям.
Гудок. Товариші ідуть, як франк-масони,
І на спочинок теж задумливі поля.

Мовчазно. Шарудить лишень змарніле листя,
Похилий пес побіг через сумний байрак...
В якій гармонії я дочекаюсь гостя?
... За обрієм зима...

Кіт у чоботях.

(Із записної книжки).

Отже про глухе слово: Гапка.

Гапка—глухо, ми її не Гапка, а товариш Жучок. Це так, а то—
глухо.

А от гаптувати—це яскраво, бо гаптувати: вишивати золотом
або сріблом.

... А то буває гаптований захід, буває схід, це коли підводиться
або лягає заграва.

Гаптований—запашне слово, як буває лан у вересні, або трави в сіновалах,—трави, коли йде з них дух біляплавневої осоки.

Гапка—це глухо.

Ми її товариш Жучок.

І личить.

... От вона:

Це тип: «кіт у чоботях». Знаєте малюнки за дитинства: «кіт у чоботях»? Він дуже комічний. Але він теплий і близький, як неньчина рука з синьою жилкою, як прозорий вечір в червінцях осені.

«Кіт у чоботях»—це товариш Жучок. От.

А тепер я питаю:

— Відкіля вони вийшли: товариші Жучки? Скільки їх вийшло? Га?

А пройшли вони з краю в край нашу запашну червінькову революцію. Пройшли товариші Жучки, «кіт у чоботях».

... Ах, я знаю: це Жовтнева тайна. Відкіля вони вийшли—це Жовтнева тайна.

... Сьогодні в степах кінноти не чути, не бачу і «кота у чоботях».

Відкіля прийшов, туди й зник.

... Зникли, розійшлися по шляхах, по кварталах, по глухих дорогах республіки.

«Кіт у чоботях»—це муралі революції.

І сьогодні, коли голубине небо, коли вітер стиха лоскоче мою скроню,—в моїй душі васильковий сум.

?

Так! Я хочу проспівати степову бур'янову пісню цим сіреним муралям. Я дуже хочу, але—

— Я не можу: треба щоб була пісня пісень, треба щоб був—

— Гімн.

Тому і васильковий сум: хіба я створю гімн «коту у чоботях», щоб понести цей гімн в глухі нетри республіки?

Хіба я створю гімн?

.....

От її одіж:

— Блуза, спідничка (зимою стара шинель), капелюшок, чоботи.

Блуза колір «хаки», без ґудзиків, колір «хаки» — це зелений, а вся революція стукає, дзвенить, плужить, утрамбовує по ярках, по бур'янах, біля кузні, біля шахти—де колір «хаки».

Вся революція без ґудзиків, щоб було просторо, щоб можна розправитись, зідхнути вільно на всі легені, на всі степи, на всі оселі...

— на весь світ!

Спідничка теж «хаки», а коли й не так, то все одно так, бо колір з бур'янів давно вже одбився в ній. Так, і спідничка теж «хаки». Вона трошки подерта спереду, трошки ззаду, трошки по боках.

Але спідньої сорочки не видно, бо революція знає одну гармонію фарб: червіньковий з коліром «хаки», тому й сорочка була зелена—тіні з бур'янів упали на сорочку.

От.

Капелюшок... а на нім п'ятикутна зоря. Цього досить? А то ще: під капелюшком голена голова—не для моди, а для походу, для простору.

І, нарешті,—

— чоботи.

Ну, тут ясно:

подивіться на малюнок, той, що за дитинства.

Досить?

А тепер про її зовнішність, а потім—

— про неї...

... Зовнішність.

Русява? Чорнява?

Ясно—жучок.

А втім, це не важко...

... Очі... ах, ці очі! Я зовсім не роман пишу, а тільки *маленьку пісню*.

Але треба й про очі.

Очі—

—теж жучок.

Іще дивіться на її очі: коли на бузину упаде серпневий промінь, то теж її очі.

А от ніс (для баришень скандал!)... ніс—голівка від цвяшка: кирпатенький (Кирпик!—казали й так, не в очі тільки).

Ну, ще зріст.

Ясно: «кіт у чоботях».

А втім, я зовсім не хочу ідеалізувати товариша Жучка, я хочу написати правду про неї—уривок правди, бо вся правда,—

— то ціла революція.

Тепер мій читач чекає від мене мабуть цікавої зав'язки, цікавої розв'язки, а від «кота в чоботях» загальноновизнаних подвигів, красивих рухів—іще багато чого.

Це даремне.

Ми з товаришем Жучком не міщани, красивих рухів у нас не буде: у товариша Жучка не буде. За цим звертайтеся до гитарних героїв гитарних поем.

Товариш Жучок, це тільки «кіт у чоботях» із жвавими рухами, з бузинковим поглядом, що ходить по бур'янах революції і, як мураль, тягне сонячну вагу, щоб висушити болото...

А яке—ви самі знаєте.

І тільки.

А зав'язки—розв'язки так від мене і не дочекаєтесь. Бо зав'язка — Жовтень, а розв'язка—сонячний вік, і до нього йдемо.

Розв'язка у гитарних поетів... От: «вони поцілувались, кінець», або «О, моя Дульцинею! Всажу собі оцей чингал... Умирає»...

Ми з товаришем Жучком цього не знаємо. Правда, подвиги єсть, але вони не наші...

— А чий?

— Ви подумайте!

Так от. Це не роман, це тільки маленька пісня, і я її скоро скінчу.

ДРУГИЙ РОЗДІЛ.

В цім розділі я оповідаю про невеличкий подвиг...

— А чий?—Ви подумайте!..

... Зима, фуга, буруни, іще буруни... Потяг, залізниця і рейки — рейки в степ.

На Кубань! На Кубань! На Кубань!—Довго паровик борсається в депо: і тут—в депо, і там—в депо...

І тихо в мовчанці стоять снігові станції: може знову ми будемо бігти сюди—розгублені, з запаленими очима, а за холодними станційними будинками завиють вовки на журний холодний семафор.

Але сьогодні ми ідемо на Кубань, бо віримо в свої запалені очі.

— Товаришу Жучок!

Так, і товариш Жучок.

... А чому вона в цім полку, ви, звичайно, не знаєте і ніколи не визнаєте, бо і я не знаю, а брехати не хочу:—це уривок правди, а вся правда—то ціла революція.

... На кожній станції тільки й чути —

— Козаки! Козаки!

Всюди козаки, всюди бандити.

Тягнеться потяг, як ледачі воли в поле, як ледачі воли з поля.

Степ. Раптом...

— Стоп!

— Що таке?

— Нема палива.

...
— Товарищі! Всеросійская кочегарка в небезпеці!

... — Д'ех, яблучко, куди котішся, попадьош до Краснова не воротишся.

І раптом:

«Ой на горі та жінці жнуть».

...— Ей ви, хохли! Чого завили. Буде панихидити, і так сумно.

... Степ. Фуга. Буруни, і ще буруни.

... — Ефто п'ятой вагон—антінаціональної. І скажу, я тобі, братяц, про народи. Латіш—ефто тіш, смірної народ, мудрай; оврей тож нічяво. Ходя—катаяц аль тутарін—суворай і вернай народ. А вот ефто хохол—паняхіда: как завоя про поля, аль про девчину—тякай!

... Степ. Фуга. І рейки—рейки.

— Козаки! Козаки!

— Де? Що? Як?

— Хто паніку робить? Сволочі.

Вискакують сотні «ноганів», «бравнінгів», твинтовок.

Де-хто дивиться з тугою, де-хто готує набої, де-хто сів на тендер і полетів: паровик одчепився і летить по паливо.

— Товаришу Жучок, вам не боязко? Козаки!

Усміхається: в їхнім селі були козаки. О, вона добре знає, що то—козаки. І чогось засмутніла, замислилась.

... Довго білі і *широкі* поля. Довго паровик не приходить. Нарешті приходить. Тоді знову відходить у дикий і німий степ.

... Од станції до станції, від холодної ночі до холодної ночі.

Палива нема. Коли ніч, тоді тріщать станційні паркани і тріщать і дивляться з тугою обідрані *діряві* вагони:

... «Поезд генерала (ім'я рек)».

... Від дикої станції до холодної ночі, від дикої ночі до холодної станції.

... Товариш Жучок дістала палива. А дістає так:

— Тьотю, дайте оцю паличку.

— Що?

— Дайте оцю паличку.

— Бери.

Взяла.

— А може ще дасте?

Подивиться «тьотя»:

... жучок: «кіт у чоботях».

Іще дає.

... Товариш Жучок заливається.

— Ха! Ха! Обдурила тьотю!

А вона зовсім не обдурила, вона просто—жучок!

Ах, ці жучки в чоботях, вони конче не дають мені покою! Коли я буду відомим письменником, тоді я напишу велику драматичну поему: «кіт у чоботях». А нині я пишу невеличку драматичну пісню, і вона зветься «жучок».

Як вийде з друку—будь ласка прочитайте. Йй право, інтересно!

... Тріщить чавунна пічка,—паливо. За вагоном летить, виє дика фуга.

Ідемо на Кубань.

... — Отак... не так (Це товариш Жучок). Отак... не так...

Біля пічки одиниця вагону,—може я, може хто інший, може всі ми.

Вона вчить, як залатати пропалену шинель.

Але вона каже:

— Дурня нічого валяти. Думаєш, як приїдеш додому, то я з тобою буду і тепер панькатись? Дзуськи! Як-би не так!.. На, ший!

Вона нам обід варить, вона наша куховарка—і тільки. Вона без-партійна, але вже має в торбинці товстеньку книжку:

— «Что такое коммунизм (без автора)»... Іздание N-го боевого участка рабоче-крестьянской Красной Армии.

... Іноді ми йй кажемо:

— Слухай, товаришу Жучок! Чи не можна з тобою пожирувати? Тоді ми чуємо:

— Дзуськи!

Ми регочемось, бо знаємо, що не всім «дзуськи!»,—у нас єсть молодий «пареньок»—так зветься, так звемо: «пареньок». Він теж кирпатенький і ми вже бачили, як він обіймав її, і вона мовчала.

... Ну, то їхнє діло.

... Але вона нас конче дивувала, вона іноді вживала таких слів, вела такі промови, що ми лишень роти роззявляли

Безумовно, коли ми думали тільки про ворога, вона ще про щось думала.

— Чи не скінчила ти, бува, гімназію?—сміявся де-хто.

Вона комічно сплескувала руками:

— Гімназія? Гімназія для панів. А для нас—дзуськи!

Тоді один незграбний хохол авторитетно заявив:

— Це походной Ленін...

— Да, руки порепані.

... А за вікном стояла туга і звисала туга з дроту, що йшов, відходив за стовпами невідомо куди.

... Хуртовина, морози, станції з заметеними дзвонами, зрідка туга на дріг, а завше:

— Д'ех! Революція—так революція!

А потім знову холодні вагони, довгі потяги, потяг, як воли і раптом:

— Стоп!

— Що таке?

— Нема палива.

Паровик одчеплюють, паровик летить в темну дику фугу, в дикий німий степ.

.....
Тільки забув я ще сказати:

— Частенько, коли потяг зупинявся на станції «на неопредельное время», товариш Жучок, упоравшись біля походної кухні, виходила з вагона невідомо куди, і довго її не було. А відтіля вона приходила завше в зажурі.

Чого в зажурі?

Це буде видно далі.

.....
Плакати! Плакати! Плакати!

Гу-у! Гу-у!

Бах! Бах!

Плакати! Плакати! Плакати!

Схід. Захід. Північ. Південь.

Росія. Україна. Сибір. Польща.

Туркестан. Грузія. Білорусь.

Азейберджан. Крим. Хива. Бухара.

Плакати! Плакати! Плакати!

Німці, поляки, петлюровці—ще, ще, ще...
 Колчак, Юденич, Денікін—ще, ще, ще...
 Плакати! Плакати! Плакати!
 Місяц, два, три, шість, двадцять... ще, ще, ще...
 Гу-у! Гу-у!
 Бах! Бах!

Мчались місяці...

Минуло... я не знаю скільки минуло: може це було вчора, може позавчора, а може промайнуло—двіста літ?

Коли це було?... А може це васильковий сон?

— Не знаю!

І от—літо, степове літо. Це степи біля Дніпра,—недалеко Дніпро.

... Тепер ночі в літніх степах.

Це так чудово, так каламутно!

Знаєте? Сидиш у степу і думаєш про тирсу. Це так чудово: думати про тирсу, коли вона таємно шелестить, коли шелест зайчиком: плиг!

Це так чудово!

Ах, який мене жаль бере, що мої попередники змалювали вже степ уночі. А то-б я його так змалював—їй право!

... Я приїхав.

На третій день одержую записку:

«Товариш, ви кажется приїхали ещо в пятніцу. Предлагаю немедленно зареєстріроваться в ячейке».

Кажу:

— Секретар мабуть жоха, із старих партійців.

Товариш усміхнувся:

— Тебе дивує записка?... «Это чепуха». От ти ще понюхаєш дискусію. В печінках мені сидить оця дискусія.

Я зацікавився.

— Що за дискусія?

— Почекай, сам узнаєш.

І не сказав.

... Я пішов.

— Де кімната ком'ячейки?

— Он!

Вхожу. Дивлюсь—щось знайоме. Думаю, пригадую і раптом згадав—та це-ж «кіт у чоботях».

Ото штука!

— Ви секретар ком'ячейки?

— Я...

— Вас, здається, товариш Жучок?

— Так.

— Ну так ми з вами знайомі. Пам'ятаєте?...

Вона, звичайно, все пам'ятає, але вперше зареєструвала мій партківиток, а потім уже говорила.

...Ясно: минуло стільки-то часу. Товариш Жучок дочитала — прочитала:

— «Что такое коммунизм (без автора)», издание N-го боевого участка рабоче-крестьянской Красной армии.

І тільки.

А інше так просто: ходить «кіт у чоботях» по бур'янах революції і може й сам не знає, що він секретар ком'ячейки, а потім узнає і пише:

— «Предлагаю немедленно зарегистрироваться»...

Одне слово, я мабуть і не здивувався, тим паче, що минуло так багато часу, а «кіт у чоботях» і тоді вже був —

— «паходной Ленін»...

І, треба щиро сказати, друге видання Леніна: «паходной Ленін» — таке-ж іноді було суворе і жакне.

От малюнок:

Я завинив.

Товариш Жучок очі драконом:

— Товаришу! І вам не соромно?

— Дозвольте... я-ж.. їй право... я-ж..

Товариш Жучок очі драконом:

— Ваш партквиток!... Давайте!

Віддаю. Пише:

— «Товарищ такой-то, в таком-то месяце пропустил столько-то собраний. Получил выговор от секретаря ком'ячейки с предупреждением вынести его недисциплинированность на обсуждение общественного мнения партии посредством партийного суда на предмет перевода в кандидаты ілі окончательного ісключения із наших комуністических рядов. Подпись».

Точка. Коротко. Ясно. І—трішки того... ніяково.

...Звичайно, як і тоді (тоді—в дикім степу),—на ній колір «хаки», бо революція знає гармонію фарб: червільковий з коліром «хаки». Як і тоді величезні чоботи не на ногу. Як і тоді:

— Дзуськи!

Як і тоді, бузиновий погляд, бузиновий сміх і носик—голівка од цвяшка: кирпатенький.

...Як і тоді були ночі, але вже не холодні, а теплі, замріяні, — літні степові ночі.

Тільки тепер тривожили нас не козаки, а бандити-лісовики тривожили наш тил. А з півдня навідав розлютований, поранений (добивали) ведмідь з білого кубла великої Російської імперії.

А от дискусія (в печінках сидить!). Єсть ходяча фраза: треба бути на чеку й не забувати про чеку.

Зробили перефразовку.

— Дискусія—це бути на чеку, щоб не попасти в секретарську чеку.

Товариш Жучок каже:

— Сьогодні вечір дискусії.

Ми:

— О-ох! У печінках вона сидить! (Це, звичайно, не в голос).

— Товаришу! Дайте мені на хвилину «Азбуку комунізму».

— Ах, не мішайте, товарищ. От я й забил: как ето? Фу, чорт. Значить капіталізм маєє трі признака: найомний труд... найомний труд... найомний труд...

Хтось підказує:

— Монополізація средств проіводства. І...

— І ідіте ви к чорту, сам прекрасно знаю.

... А от на другім краю:

— Камедія! Как все заволновалісь. Товаріщ Ларіков, неужелі ви не волнуєтесь?.. Не верю. Не поверю, чтоб ви всьо зналі.

Це до одного із тих, що все знають:

— Ну, от еслі ви всьо знаєє, скажіє: когда Тьер разбіл великую французскую комууну—в 71 ілі в 48 году. А? От скажіє.

— А ви, товарищ Молодчіков, не хітріє, не випитивайте, скажіє просто, что ви не знаєє. І тогда я вам скажу.

Молодчіков червоніє, і я червонію, і багато з нас червоніє, бо більшість з нас це ті, що нічого не знають, але цього ні в яким разі не скажуть.

Це-ж дурниці—ці дискусії, наче ми шкільники.

— І правда. На чорта це? Це-ж буржуазний метод освіти. Не достає ще екзамена з інспектором.

Іще чути:

— Да, наконец, дайте мне на міуну «Азбуку комунізму».

— Фу, чорт, снова забил. Капіталізм маєє трі признака: монополізація проіводства... монополізація проіводства...

— От бачите все-ж одно не знаєє.

— Ах, оставьте меня, товарищ...

Нарешті вечір.

Так: за вікном, як і в інших моїх оповіданнях (не всіх) — проми гамарт, а десь у травках, а потім на дорозі кавалерія. Наша? Кажуть не, наша. А чия? Не знаю. Може ворожа кавалерія, може рейд.

І хтось тихесенько, за травами — «може завтра тут, де ми сидимо, будуть папірці, ганчірки і дух порожнечі, дух побігу, дух крови».

Але те забуваєється.

... Доповідач скінчив.

Товариш Жучок:

— Ну, товаришу Бойко, все-таки я нічого не зрозуміла. При чому тут діалектика, коли сказано історичний матеріалізм? Ви як думаєє?

— Дозвольте, товаришу голова, я собственно слова не прохав.

Товариш Жучок очі драконом:

— Як голова, нічого не дозволяю, а як товариш, прошу вас сказати.

Ми говорили, ми плутались (з нами іноді було навіть дурно).

А все це називалось — дискусія.

Товариш Жучок казала:

— Дзуськи! Не так. А ну ви, товаришу Молодчіков?

Вона рішуче входила в ролю педагога.

А ми бісались, бо в нас було самолюбство. Ми обурювались на нашу бувшу куховарку, на сьогоднішнього секретаря ком'ячейки, на —«кота в чоботях».

... Потім вона бігала, метушилась, збирала жінок, улаштовувала жіночі зібрання, де говорили—про аборт, про кохання, про право куховарки (Ленін сказав).

Кричали:

— Геть сім'ю! Хай живе холоста жінщина.

А для плودучої жінщини казали:—

— Хай буде інтернат, хай будуть спільні прачешні і т. д., і т. д.

.. — Товаришу Жучок, можна двох любити?

— Це залежить від того, як ви знаєте історичний матеріалізм. Я його погано знаю, а тому й «воздержуюсь».

Так от—багато я написав-би ще про товариша Жучка і це заняття вельми цікаве. Та, бачите, зараз пів на 5-ту і мені треба вже спішити на партзібрання, бо там—

товариш Жучок № 2, а це значить... проте, коли ви партійний, то ви самі знаєте, що це значить.

Вона написала так:

— «Товаришу Миколо (це до мене, Микола Хвильовий). Ви, здається, післязавтра будете вже в Таращанським полку, а я зараз буду в резервній кінноті: там щось махновщина, треба поагітувати. Може ніколи не побачимось, так я вас хочу попрохати: не гнівайтеся на мене за дискусію. Я знаю, у вас самолюбство, але у нас—темнота. А поскільки диктатура наша... Словом, ви мене розумієте: нам треба за рік—два, три вирости не на вершок, а на весь сажень. З комуністичним привітом Жучок».

Але вона сьогодні не поїхала, і ми ще побачились.

Побачились от де.

Уявіть: порожня школа, політвідділ. По кутках, на столах сплять. Це муралі революції. Частина з них поїде в полки, подиви, частина ще буде тут, а потім теж поїде—в полки, в подиви.

Це бурса революції.

... Було зоряно, а потім стало темно—пройшли хмарі.

... Побігла мжичка.

... Мжичило, мжичило і чогось було сумно тоді. Хотів скоріш заснути Але в кутку часто підшморгували носом і не давали спати.

— Товаришу, не мішайте спати!

... Мовчанка.

Мжичка тихо, одноманітно біла у вікно. Хотілось, щоб не було мжички і не тарахкотіли підводи: нагадували важку дорогу на Москву —уходити на Москву, на північ од ворожих рейдів.

— Товаришу, не мішайте спати.

Мовчанка.

... Ви мабуть уже знаєте, що то товариш Жучок—підшморгувала.

Вона підійшла до мене.

— Ходіте!

Я здивовано подивився на неї.

... Вийшли на ганок.

Була одна сіра дорога в нічний степ і була мжичка.

— Ви плакали?

— Так!...

І засміялась:

— Мені трішки соромно... знаєте... буває.

І розказала.

Тоді я взнав, що товариш Жучок, хоч і жучок, і «кіт у чоботях», але і їй буває сумно і буває не буває.

— Дзуськи!

Тоді мені кирпатенький носик розказав, що їй не 19, як ми думали, а цілих 25 літ, що у неї вже було байстря і це невеличке байстря—

— повісив на лихтарі козак.

Це було на Далекім Сході, але це і тепер тяжко.

Це було на Далекім Сході, коли вона пішла по дорозі за отрядом.

А то була козака помста.

... Я згадав сніговий степ.—

... Йшла мжичка.

... Була одна сіра дорога і темні силуети будівель.

А втім це не диво, що дитину на лихтарі повісили: було ще й не таке. Я не збираюсь у вас викликати сльозу. А от маленький подвиг це без сумніву. А чий?—Ви подумайте.

... Товариш Жучок № 2, № 3, № 4 (і не знаю ще скільки) єсть.

Товариш Жучок № 1 нема.

Зник «кіт у чоботях» в глухих нетрах республіки. Зник товариш Жучок.

... Ходить «кіт у чоботях» по бур'янах революції, носить сонячну вагу, щоб висушити болото, а яке—ви знаєте.

Так:

— піп охрестив Гапка (глухе слово, а гаптувати—вишивати золотом або сріблом—це яскраво).

Ми назвали—

товариш Жучок.

А історія назве—

— «кіт у чоботях».

«Кіт у чоботях»—тип.

Точка. Коротко. Ясно. Все.

На глухім шляху.

(Експромт).

Глибокі борозни літ... І це — тоска... Куди сховаюсь від могил твоїх?

... А втім добре: і штучні вона мала та з часом повипадали з ометі. А постать її прибила чвирия. Знаєте—чвирия на глухім шляху.

... Мороз коле скло, мереже скло.

Школа

клас.

До повіта—60, до станції—80.

навкруги:

глуш

глуш

глуш...

Це глибокий чатинник моєї несибірської тайги.

... Знаєте, милий друже, от мініатюрний фрагмент із забутої розвіяної поеми—«Азія».

... «в п'ятому віці—дикім і далекому—від Уральських хребтів, від Волзьких скель до тихих голубих вод Дунаю:—туни, сармати, германці... І вбив син Мундцука свого брата Бледу. Скажений Ати-ла, король гунів.

... Проходили віки. І прийшов глухий вік—14-й. І на невідомих азійських верхів'ях підвелася грізна постать Тамерлана»...

І все. Це nota bene до моєї віри—велика істина землі: сонце підводиться на сході.

... Сосни гудуть-гудуть...

— Чого так сосни гудуть?

— Хуртовина. Вітри.

Ох, ви сосни мої—азійський край!

... Школа

клас.

Дітвора співає:

— Ніхто не дасть нам ізбавлення: ні туз, ні дама, ні валет...

... Наталя Миколаївна стурбована. Наталя Миколаївна біжить:

— Боже мій, діти! Не можна так співати: це-ж пісня державна.

Наталя Миколаївна скінчила прогімназію—то так далеко!

Нестір—сторож.

— ... Миколаївно! А хліба вже, мати, нема?

— Ах, Несторе! Боже мій! Чого ви турбуєтесь?.. Я як небудь...

Вона—«як небудь».

Нестір:

— Ох, Миколаївно! Святой ви чоловік. Потому як мені уздрівається: забули про нас буржуази... Пожалуйте, махорочки...

Закурюють.

... Нафти нема. Ночі довгі, як степові дороги на великій рівнині. На холодній печі, в ганчірках—фунт сухарів у кутку і старе тіло. А ще старе біля порога: Нестір.

Тоді сни... А може таємна яв?

... — в другому двадцятого століття, двадцять років тому він приїхав, бадьорий і радісний, як сама юність.

Стояв вересень. Стояли блакитні далекі простори. Тоді обрій цвів гарячими маками, і облітали пелюстки і обгортали мозок. На серці співала струнка, біла, як молоко, береза: у неї пишні молоді перса, у неї золоті кучері...

... (—Ляжу на твоє тьмяне лоно, мій коханий, невідомий обрію!..).

... Над архипелагом осель, у м'ятову даль линула березова пісня.

... І кутив далекий обрій і пахли в мріях мальтійські мандарини й африканський мигдаль.

...— Наталочко! Моє миле котятко! Я весь дзвеню цукровим трюском... Там, десь на Великих Зондських, на вулкані Смеру. Наталочко! Моя зелена наядо!

Тоді кипіла скажено друга молодість, тоді не вірила, що йде тридцять весна, бо в очах темніло, а під ягодою тугої перси ревли від солодких мук отари самців.

Вона:

... — Олексю! Мій божевільний! Я п'янію... Налий всю мене столітнім медом, туманним хмелем. Олексю! Розірви мені сорочку!

... Мчався багрянний олінь по горах, по долинах часу. Над байраками летіли журавлі:—Курли! Курли!

І прокинулась ріка до порогів.

(—Гей, ти, Дніпре! Гей, ти, сивий! Чи довго ще до навігації?)

... Над оселями проходили сторожкі ночі. Проходили ще по осоках, по заводях і—далі в простір, лісовими стежками, за узлісся.

(—Ляжу на твоє тьмяне лоно, мій коханий, невідомий обрію!)

... —Миколаївно! Чи чуєте?

— Чую, Несторе!

— Мабуть, прийшов кінець. З'їли суклини сини революцію.

— Бог його знає, Несторе! Та тільки я думаю: все гарно буде. Отже на тому тижні приїздили з Наробраза, казали: все гарно буде.

... А сосни гудуть—гудуть...

— Чого так сосни гудуть?

— Хуртовина. Вітри.

Ох, ви сосни мої—азіатський край!

... Чиркнув сірник. Нестір запалив свічку.

— Отож учора був на базарі, так ораторь казав: такий, із наших. треба, каже (читає по записці)... двадцять п'ять архи-воєнських комунізмів... Щоб, значить, була правда... Що ви на це скажете?

... — Пф!

Свічка погасла.

— Бог його знає, Несторе!

... Перший осадчий прийшов з Правобережжя через Сагай-

дак—великий чумацький шлях. Перша хата була на березі. Але ріку випивало сонце, а тросків підрізували роки, і відходила вода в долину. Тоді будівлі стояли на горбах, а вулицею летіли бенгальськими вогнями піски.

... Співала:

— А я дівчина Наталка, а зовуть мене Полтавка.

... — Наталочко! Моє миле котятко!

... Він приїхав до бунту, коли в глибинах осель ріс бунт. Говорив про бунт—такий гострий, як бритва на горлі, такий грізний, як смерч в океані... шумують, шумують води: вал за валом. На сході—маяк. Рев сирени.

... А друга молодість і у Нестора була: Наталя Миколаївна—це недосяжні кургани зор.

... З Нестором Олекса і посадив цю сосну. Тоді, двадцять літ тому.

... А бунт виріс і положив бритву на горло.

Він:

— Наталочко! Я йду туди, до них!

— Йди, милий.

Він пішов і не вернувся: не вертаються—хто в бунт.

... В Сибір, на золоті розсипини, по Володимирській пройшов каторжник.

І не прийшов.

... І знову сни... а може таємна яв?

... Хіба знала, що в неї закоханий цей незграбний бородатий Нестір?

... Плоть не розцвіла в закладний час. Від нього, від Олекси і ніколи не було. Школа осунулась. Сосна росла і ховала дорогу, що на Сагайдак.

В п'ятому двадцятого століття проходив останній шквал другої молодості. І після заняття з сумом дивилась (з сумом зрізаної стеблини) на Нестора. Як вона хотіла, щоб він зрозумів її.

Але не зрозумів. І одійшла друга молодість. А третя ніколи не приходить.

... Брили роки. Пролітали журавлі, горіли світанки, горіли зорі.

А вранці в садках шуміла діамантова паморозь.

... — Чи скоро земля воскресне? І біжить глибокий чатинник моєї несибірської тайги назустріч свіжому вітру... Чи скоро земля воскресне!

День за днем, рік за роком—у вічність...

(—Гей, ти, Дніпре! Гей, ти, сивий! Чи довго ще до навігації?).

... Нестір ходив у суботу по пошту за 10 верстов і приносив відтіля пошту і тютюн «Бурас» за 19 коп., в синій обкладинці. До глибокої ночі вони курили і грали у хвилики.

... Азія—не Азія. Провінція—далі, провінція—глибше. Далекий обрій димиться. Темний вітер, сіверко. Білий вітер. Замело доріжки, вовчі стежки, заячі сліди. Повставали замети, набії. За сараєм іржала, вила і рожала замети ніч.

... А сосни гудуть—гудуть...

— Чого так сосни гудуть?

— Хуртовина. Вітри.

Ох, ви, сосни мої—азіятський край!

... Уранці підвівся багрянний диск холодного сонця. І стояв чатиник, як бабусина казка. Стояв по грудь у снігу. На вітах горіли червінці. Це—остання згадка другої молодости.

... Але скоро вітер знову підняв хмари. Вдарив у диск холодного, сонця. Розбив диск холодного сонця.

І знову fuga.

... А в школу таки зібрались. В лахміттях федеративного добра.

У школі біженець—Стасик.

Наталя Миколаївна читає історію:

— Поляки гнітили український нарід.

Дітвора до хлопчиська:

— Стасику! А ти-ж полячок!

— Бережись, Стасику, задавимо тебе вночі.

І скаржилась Наталя Миколаївна. А Наталі Миколаївні кажуть:

— Навіщо-ж ви так говорите?

— Боже мій, нас так учили в прогімназії.

А то ще буває з богом.

Діти:

— Ми в класі в бога не віримо, а вдома віримо, бо й Наталя Миколаївна вдома віре: ми самі бачили.

І ще:

— Наталя Миколаївно! А навіщо ви ікону зняли?

— Ах, діти! Ікон уже в класі не можна вішати: Наробраз не дозволяє.

... Давно це: до Наталі Миколаївни з'їжджались з сусідніх сел учителі, вчительки, фельдшери і грали в фанта. Це теж спогади.

А село темне і гние в пранцях. Медикаменти за горами, за морями. В селі уміють лікувати бешиху.

Вечір. В кімнаті самогонний апарат.

Нестір:

— Ну, вже завтра обов'язательно продамо дві пляшки, а тоді й хліба купимо.

— Купіть, Несторе!

... Налили по чарці. Випили

... Темніє.

... І знову на дворі fuga.

... А сосни гудуть—гудуть...

— Чого так сосни гудуть?

— Хуртовина. Вітри.

Ох, ви, сосни мої—азіятський край!